

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT POL DE SANT JOAN DE LES ABADESSES I L'ÚLTIM RETAULE DE L'ALTAR MAJOR

JOAN FERRER I GODOY

Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses

A Ramon Cotrina i Puig (1932-2020).

Resum

A partir de la recent localització d'una fotografia que reproduïx el retaule barroc de l'altar major del temple parroquial de la vila de Sant Joan de les Abadesses, l'article fa un recorregut per la llarga història d'aquest edifici amb l'objectiu de contextualitzar l'execució del retaule, des dels primers esments de la presència d'una organització parroquial fins als nostres dies. Els fons documentals exhumats, conservats principalment a l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses, proporcionen la informació que permet datar el retaule de l'altar major de l'església de Sant Pol entre els anys 1750 i 1759 i assignar l'autoria a Vicenç Real Vernis, escultor de la ciutat de Vic, i a Jaume i Francesc Basil, de Vic i Olot, dauradors i pintors. Aquest retaule és el tercer que presideix l'altar; abans ho havien fet el magnífic retaule gòtic de Bernat Saulet, del segle XIV, i el que van pintar Antoni Peitavi, Joan Perles i Nicolau Masó en 1561.

Paraules clau

Sant Joan de les Abadesses (història). Església de Sant Pol (parròquia). Escultura i pintura barroques (retaules). Real Vernis, Vicenç (escultor). Basil, Jaume (pintor i daurador). Basil, Francesc (pintor i daurador).

Abstract

From the recent finding of a photograph reproducing the Baroque altarpiece located on the main altar at the parish church in Sant Joan de les Abadesses, this article gives a review of the long history of this particular building so as to put the altarpiece execution into context, from the very first time since the parish organization existence was mentioned until today.

The new documentary resources, mainly preserved in the Archives of the Monastery of Sant Joan de les Abadesses, provide the necessary information to allow the main altarpiece of the church of Sant Pol to be dated between 1750 and 1759, and to assign authorship to Vicenç Real Vernis, sculptor from the city of Vic, and Jaume and Francesc Basil, from Vic and Olot, gilders and painters. This altarpiece is the third one presiding over the altar; the preceding ones were the magnificent gothic altarpiece by Bernat Saulet, from the 14th century, and the one painted by Antoni Peitavi, Joan Perles and Nicolau Masó in 1561.

Key words

Sant Joan de les Abadesses (history). Church of Sant Pol (parish). Baroque sculpture and painting (altarpieces). Real Vernis, Vicenç (sculptor). Basil, Jaume (painter and gilder). Basil, Francesc (painter and gilder).

INTRODUCCIÓ

Recentment, l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses ha adquirit una fotografia estereoscòpia que reproduïx el retaule de l'altar major, avui desaparegut, de l'església parroquial de Sant Pol. El propòsit principal d'aquest article és donar a conèixer totes les dades que fins avui hem pogut consultar sobre aquesta obra i el seu context d'execució. Al mateix temps, aportem les informacions bàsiques que ens ha estat possible d'aplegar sobre l'església de Sant Pol i la seva història, a la qual la historiografia no ha tingut l'oportunitat de dedicar-s'hi per causa de la pèrdua de la majoria del fons documental de la seva comunitat parroquial.

Hem conservat amplis reportatges fotogràfics de l'interior del temple monàstic de Sant Joan realitzats a partir de les primeres dècades del segle XX perquè els grans finestrals de la nau i del creuer, a ponent i a migjorn de l'església, facilitaven l'entrada de la llum. Pel contrari, no disposem d'un repertori fotogràfic de l'interior de l'església de Sant Pol perquè l'edifici, mancat d'obertures generoses, no podia rebre la imprescindible il·luminació natural. L'excepció ha estat la localització de la placa fotogràfica que motiva el nostre treball: és una imatge capturada probablement per un afeccionat i que té una qualitat suficient que permet identificar-hi l'últim retaule major que va presidir el temple parroquial.

D'ençà de la desafectació com a seu parroquial en aplicació del concordat de l'any 1851 i, des d'aleshores, mancada de culte diari i d'una obreria que la mantingués amb prou regularitat, l'església de Sant Pol va iniciar un procés lent però imparable de degradació arquitectònica. Malauradament, els historiadors de Sant Joan de les Abadesses que havien visitat el temple parroquial abans de l'esclat de la Guerra Civil espanyola, no ens han transmès la suficient informació sobre la fesomia del l'interior de Sant Pol ni, per descomptat, de la del seu retaule principal.

A manca de referents fotogràfics de l'interior de l'església de Sant Pol la determinació per assignar-li inequívocament la ubicació de la imatge i del retaule que s'hi reproduïx s'ha realitzat, per una banda, gràcies a les dues figures dels sants màrtirs titulars de la parròquia, sant Joan i sant Pau, vestits de soldats com correspon, que apareixen en l'espai central del retaule. Per altra banda, a la imatge estereoscòpica s'hi veu una motllura a la part superior d'un dels pilars que separaven la nau central del temple amb les dues laterals; aquest element és present també en una altra fotografia

de Sant Pol,¹ aquesta realitzada abans de la intervenció del Servei de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional iniciada l'any 1964 i que va comportar, com detallarem més endavant, el desmuntatge de la façana barroca i de les naus de l'església.

Una vegada assegurada la localització de l'obra, el nostre interès s'ha centrat en la recerca de les referències documentals sobre el retaule, les quals corren paral·leles a les reformes i a les obres executades a l'església durant el segle XVIII:² l'estil barroc del retaule reafirma la nostra acotació cronològica. Però, abans d'exposar els resultats que aporten els documents, considerem pertinent situar l'obra en l'edifici que el va acollir i, també, explicar succintament els altres retaules que el van precedir a l'absis central de l'església de Sant Pol.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT POL

Desconeixem l'origen precís de l'església parroquial de Sant Joan de les Abadeses, coneguda popularment com Sant Pol, perquè, malauradament, no s'ha conservat l'acta de consagració del temple.³ Les referències més reculades que disposem són indirectes, això és, provenen d'altres documents on s'esmenta la presència d'una parròquia que, sota l'advocació dels sants Joan i Pau, exercia les funcions que li eren pròpies sota la tutela del mo-

¹ La comparativa de la motllura va ser suggerida per l'amic Marcel Miquel, que va proporcionar-me la imatge conservada a la seva col·lecció particular, reproduïda a l'annex fotogràfic (imatge núm. 6). La fotografia estereoscòpica en qüestió, en el seu espai lliure al mig de les dues imatges bessones, hi consta només una anotació manuscrita del fotògraf anònim amb el text "*Interior de la Yglesia de San Juan de las Abadesas*".

² "L'església sofrí encara molts desperfectes el 1690 a causa de les ocupacions franceses de la vila, desperfectes que motivaren serioses reparacions. Tantes, que, el 1758, obligaren d'emprendre una reconstrucció a fons que amplià la primitiva nau de l'església a tres naus, amb la consegüent supressió dels murs laterals i amb la mutilació de les absidioles, mentre que l'interior rebé l'aspecte barroquejant amb revestiments de guix. Desaparegueren els vells retaules, substituïts pels nous" (Junyent. *El monestir...* p. 137).

³ Alguns autors indiquen l'any 937 com la data del primer esment del temple parroquial de Sant Pol; és una informació que proporciona Pau Parassols sense anotar-ne la referència que permeti verificar-la: "*en tiempo de las abadesas se edificó para el ser vicio parroquial, pues la primera enunciativa de ella es del año 937*" (Parassols. *San Juan...* p. 144).

nestir santjoaní.⁴ La primera notícia que demostra un territori parroquial i, en conseqüència, que s'exerceixen unes atribucions com a tal, és del 15 de gener de 1097, quan Bernat Udalguer fa donació del mas Coromina situat “*in parroechia Sanctorum Iohannis et Pauli*” al monestir de Sant Joan.⁵

Considerem un fet molt probable l'existència física d'un temple parroquial des de l'inici de la vida organitzada a la vall de Sant Joan, tot i que no disposem de cap prova documental ni arqueològica que ho demostrï; en aquesta església s'atendrien els serveis religiosos i l'activitat pastoral dels habitants dels masos escampats pel seu terme i també dels establerts a redós del monestir. Altres viles monàstiques del nostre entorn geogràfic i cultural segueixen el mateix esquema funcional que trobem en el monestir de Sant Joan i en la parròquia de Sant Pol.⁶ Creiem que el primigeni edifici parroquial, tal com va passar a mitjan segle XII amb l'església del cenobi santjoaní,⁷ va ser substituït per un altre amb una estructura bàsicament d'estil romànic. Amb aquesta fesomia va perdre fins que es duen a terme, com veurem més endavant, la reconstrucció després del terratrèmol de 1428 i les remodelacions i les ampliacions del segle XVIII. Les intervencions del segle XX van fer aflorar l'aspecte de l'edifici parroquial que devia mostrar al segle XII, amb la recuperació i la consolidació de les parts que s'havien conservat d'aquell temple.⁸

Mancats de referències documentals, la datació dels elements arquitectònics d'època romànica que han arribat fins als nostres dies es fonamenten, per una banda, en l'estudi dels paraments conservats i, per altra, en l'anàlisi del notable exemple escultòric conservat a la façana: el timpà i els capitells,

⁴ “L'església era regida per clergues dependents del monestir, que tenien la cura d'ànimes dels parroquians de la vila i de la vall” (Junyent. *El monestir...* p. 134).

⁵ Ferrer. *Diplomatari...* doc. núm. 45.

⁶ A la veïna població de Ripoll, la primera església del monestir de Santa Maria es consagra el 888 i la parroquial de Sant Pere el 890; a Camprodon, l'església del monestir de Sant Pere es dedica l'any 904 i el primer esment de la parròquia de Santa Maria és del 1017; a Besalú, l'església del monestir de Sant Pere es consagra l'any 977 i la constància de l'església parroquial de Sant Vicenç és al segle X; finalment, l'església de Sant Esteve del monestir de Banyoles es consagra l'any 957 i la primera referència de l'església amb funcions parroquials d'aquesta població, Santa Maria dels Turers, també correspon al segle X.

⁷ La consagració de la nova església del monestir de Sant Joan de les Abadesses, promoguda per l'abat Ponç de Monells, va tenir lloc el dia 2 de novembre de 1150 (Ferrer. *Diplomatari...* doc. núm. 98).

⁸ “El criterio de la restauración consiste en devolver a su estado originario todo lo que se mantiene de la iglesia románica” (Oliva. *La iglesia...* p. 32).

columnes i arquivoltes on s'enquadra. D'acord amb aquests elements, la majoria d'historiadors consideren que la construcció del temple de Sant Pol es va dur a terme durant el segle XII, alguns la daten de principis, d'altres a la meitat i, la majoria, durant el darrer terç del segle esmentat.⁹

Les evidències arquitectòniques que disposem fins ara sobre l'església parroquial de Sant Pol ens indiquen, doncs, el segle XII com el moment de la seva construcció. La connexió amb l'obra promotora de Ponç de Monells, abat del monestir de Sant Joan de les Abadeses entre els anys 1140 i 1193, és una evidència. Efectivament, durant el seu govern es consagren la capella de Sant Miquel de la Infermeria (1164), situada dins del clos del monestir santjoaní i dedicada a l'atenció del servei espiritual dels malalts de la comunitat, i les esglésies parroquials de Sant Valentí de Salarça (1168) i de Sant Salvador de Bianya (1170).¹⁰ Ponç, a partir del seu nomenament com a bisbe de Tortosa l'any 1165 —dignitat que va compaginar amb el càrrec abacial fins a la seva mort—, continua les obres de la construcció del temple diocesà fins que el consagra l'any 1178.¹¹ La tutela exercida pel monestir en el govern material i espiritual de la parròquia de Sant Pol, com hem dit, es manifesta en la decidida renovació del seu edifici que és liderada i protagonitzada per l'abat Ponç de Monells;¹² la deixa testamentària de l'abat a l'església parroquial és prou significativa i aferma, si cal, aquesta promoció.¹³ La nova església tenia una sola nau que s'hi accedia, a ponent, per un portal; a llevant, al voltant del presbiteri que era cobert per una cúpula, s'articulava la capçalera amb tres absis: el central i principal era dedicat als sants titulars de la parròquia, i els secundaris a santa Margarita i a sant Gabriel. Un campanar, situat per damunt de la cúpula, coronava el temple.¹⁴

⁹ Melero. *El tímpano...* p. 29. Fora d'aquesta cronologia, se situa l'opinió de Josep Masdeu, que considera "la part romànica actual d'aquest temple, això és, les tres absidioles, el cimbori, el campanar i la portalada" del segle XIII. (Masdeu. *Sant Joan...* p. 83).

¹⁰ Ferrer. *Diplomatari...* docs. núm. 111, 115 i 117, respectivament. A més d'aquestes dedicacions, alguns historiadors proposen la intervenció de l'abat Ponç de Monells en la construcció o en la reedificació de les esglésies de Sant Pere de Tellet (1141), Santa Magdalena de Parella (1145), Santa Llúcia de Puigmal (1165) i Sant Martí d'Ogassa (1166): Junyent. *Itinerario...* num. 127, Junyent. *El monestir...* p. 58 i Pladevall. *Ponç...* s.p.

¹¹ Pladevall. *Ponç...* s.p.

¹² Esteve. *El context...* s.p. "La renovació d'aquest temple [Sant Pol], obra del mateix abat Ponç, demostra que la població que en depenia, agregada o dispersa, devia tenir una vitalitat creixent".

¹³ Virgili. *Diplomatari...* doc. núm. 493.

¹⁴ Junyent. *El monestir...* p. 134.

Al segle següent, el regiment de la parròquia, fins aleshores exercida pel monestir de Sant Joan, va suscitar la reclamació del bisbe de Vic Bernat de Mur, resolta per mitjà d'una concòrdia convinguda amb l'abat Dalmau de Miània el 12 de maig de 1262.¹⁵ Amb aquesta avinença, compensada econòmicament per l'abat al bisbe, el monestir mantenia l'exclusiva subjecció a la seu apostòlica, però admetia que la de les parròquies dels seus dominis, si més no les pertanyents a la seu osonenca, corresponia a la dignitat episcopal, incloent-hi l'església parroquial de la vila. A partir d'aleshores, la parròquia de Sant Pol va ser regida per un rector, un domer i un monjo i la potestat de nomenar-los, de fiscalitzar-los i d'encarregar-los els serveis propis d'una parròquia —la cura d'ànimes, això és, l'administració dels sagraments, essencialment— va recaure en el bisbe de Vic.¹⁶ El canvi en la jurisdicció espiritual de la parròquia de Sant Pol, però, no va evitar els conflictes entre les comunitats parroquial i monasterial de Sant Joan de les Abadesses que es van succeir durant segles.

Durant la segona meitat del segle XIII, com en tantes altres de l'entorn, la vila de Sant Joan de les Abadesses experimenta una progressiva evolució del seu model socioeconòmic que es manifesta especialment en la consolidació d'un nucli urbà, tot just esbossat a principis d'aquell segle,¹⁷ i en l'increment del dinamisme comercial i manufacturer, afavorit, essencialment, per les concessions reials de mercat setmanal (1230),¹⁸ de notaria pública (1250)¹⁹ i de franquesses als seus habitants (1243).²⁰ De forma simultània, s'afermen nissagues o grups familiars —els prohoms— que agafen un protagonisme en

¹⁵ Ferrer. *Diplomatari...* doc. núm. 382 i Moncada. *Episcopologio...* p. 54-55. De fet, feia uns anys que el prelat osonenc es trobava immers en la reclamació de l'exercici de la jurisdicció espiritual en altres monestirs de la seva diòcesi; a més del de Sant Joan de les Abadesses, el bisbe promou la seva pretensió en els de Santa Maria de Ripoll (Moncada. *Episcopologio...* p. 44) i Sant Benet de Bages (Moncada. *Episcopologio...* p. 52). Quatre anys abans, el 18 de maig de 1258, el papa Alexandre IV va nomenar una comissió perquè prenguéss declaració a les parts, el bisbe de Vic i l'abat de Sant Joan, i per esbrinar-ne els arguments del primer per a reclamar aquella jurisdicció i del segon per a defensar-la (Miquel. *Regesta...* núm. 183). Tres anys després, el 12 d'abril de 1261, el mateix pontífex nomena una altra comissió perquè l'anterior no va tenir efecte (Miquel. *Regesta...* núm. 186). No hem localitzat l'aprovació que, segons Junyent (p. 134), el papa Climent IV va fer a la concòrdia que fem referència.

¹⁶ Junyent. *El monestir...* p. 134.

¹⁷ Ferrer. *Diplomatari...* doc. núm. 201; Ferrer. *La Vila...* p. 8-9.

¹⁸ Ferrer. *Diplomatari...* doc. núm. 266.

¹⁹ Ferrer. *Ibid.*, doc. núm. 333.

²⁰ Ferrer. *Ibid.*, doc. núm. 309.

aquest procés, els quals, juntament amb els residents a la vila, manifesten la voluntat d'intervenir en els afers de la “cosa pública” i s'impliquen en els sistemes de representació per defensar els seus interessos.²¹ Aquesta dinàmica de participació es projecta també envers l'àmbit parroquial, atès que el fet religiós és un tret essencial i omnipresent en la quotidianitat dels habitants que integren la comunitat.

Al llarg del segle XIV, en el cas de Sant Pol, la col·laboració en el seu funcionament i l'interès pel bon govern de la parròquia per part dels seus parroquians s'exemplifica l'any 1349 amb l'establiment del benefici del protector Sant Esperit i la benaurada Santa Maria²² i del creat l'any 1392 sota l'advocació de l'arcàngel sant Gabriel.²³ Es tracta de dues iniciatives que són

²¹ Podem afegir que a l'abat del monestir també li convé que la població disposi d'una estructura representativa, en especial per encomanar-li l'execució de les talles i d'altres contribucions i serveis que s'havien de distribuir entre els habitants, com és el cas de l'organització i manteniment de la defensa de la vila. Si, efectivament com passa a mitjan segle XIII, l'abat promou la implantació d'un mecanisme judicial —la cort abacial— per dirimir els conflictes entre els homes i les dones de la seva jurisdicció, incloent-hi la vila de Sant Joan, no pot ser estrany, doncs, que, en la mateixa línia, també afavoreixi que la col·lectivitat —el conjunt dels homes i dones de la població, la *universitas*— es constitueixi en un ens que la representi. Tanmateix, durant la segona meitat del segle XIII, la presència d'un organisme de representació de la població santjoanina, regulat i estable, això és, concedit i autoritzat per mitjà d'una concòrdia o concessió abacial, és molt feble. Discrepem aquí d'alguna afirmació que considera que la Universitat de Sant Joan ja es troba en ple funcionament durant aquell segle (Junyent. *El monestir...*, p. 131); creiem que l'insigne canonge i historiador interpreta generosament el contingut d'un punt de la concòrdia del 1617, que reproduïm a la nota 40 d'aquest treball. Sigui com sigui, el primer esment a la corporació, amb atribucions representatives de la població i amb una autoritat plenament reconeguda, el trobem el dia 4 de juny de 1307 quan actua conjuntament amb l'abat Guillem: ambdues figures concedeixen al preposit de Tegurà, Berenguer Miralles, i a sis prohoms de la vila, la potestat per actuar en l'organització i la fiscalització de l'activitat creditícia que es desenvolupa en el mercat de la vila (AMSJA. Pergamins per classificar).

²² Junyent. *El monestir...* p. 134. El 31 de juliol de 1357, Astruc Font, rector de la parròquia, Oliver Noguer, prevere i beneficiat del monestir de Sant Joan de les Abadeses, juntament amb Pere Martí i Jaume Riba, presidents de la confraria, aproven les ordenances pel regiment de l'entitat, les quals, entre altres aspectes, preveuen la construcció d'un nou altar dedicat a les advocacions titulars, regulen les condicions d'ingrés dels confreres i confreres, i, finalment, estipulen el mètode per a l'elecció del prevere, amb l'aprovació del bisbe de Vic, que s'encarrega de les obligacions religioses (aniversaris i misses) dedicades als membres de la confraria (AMSJA. Administració dels béns del monestir, 469/2. Còpia del notari Pau Isalguer, sense data). No s'ha conservat l'original de la fundació de l'aquest benefici, que el va protocol·litzar el notari Aparici Fontanet el dia 30 de novembre de 1349.

²³ Junyent. *El monestir...* p. 134, que remet a Canalars I, sac 4, núm. 58: “*Institutio et dotacio beneficii Sancti Guabrielis instituto in parochiali ecclesia beatorum Johannis et Pauli per Gueraldum Casulani anno M^o CCC LXXXII° quodquod non pertineant ad collacionem aut presentationem domini abbatis*”.

l'expressió de la religiositat de la comunitat, que augmenten el culte de l'església parroquial, i que demostren la participació dels feligresos en les respectives fundacions i dotacions. En cap d'aquestes, però, es demostra tan clarament l'interès dels parroquians per promoure la millora de Sant Pol com en la fundació i dotació, l'any 1376, del benefici de la sagristia, amb el qual es crea l'ofici del sagristà —o sacrista— de la parròquia.²⁴ Aquest nou càrrec o ofici es formalitza per donar una solució a un conflicte entre els rectors i els feligresos que s'arrossegava d'anys. Els prohoms de la vila i la resta de parroquians,²⁵ consideraven que calia respectar l'observança de temps passats quan els rectors disposaven d'un prevere coadjutor que els donava suport en les tasques pròpies de la seva administració. Per altra banda, els darrers rectors de la parròquia, i en especial Astruc Font, aleshores ja difunt, s'havien oposat a aquesta figura i no l'havien tingut en compte. L'administració dels sagraments, la celebració de misses i d'aniversaris, i, en definitiva, la vida parroquial de Sant Pol, s'hauria vist negativament afectada per l'excessiva personalització de totes les atribucions vinculades a la cura d'ànimes en mans dels rectors —i sobre les rendes a elles adscrites, s'entén. Per mitigar el descontentament dels parroquians,²⁶ per evitar malentesos, ambigüitats i incerteses, i, sobretot, per impedir que la zitzània augmentés,²⁷ el rector de Sant Pol d'aleshores, Francesc Ripoll, juntament amb el prevere Pere Molina, el notari Arnau Martí i Brunisenda Roca, vídua d'Arnau Roca, van crear i dotar el benefici presbiteral de la sagristia de Sant Pol. El document especifica les obligacions que haurà de complir el regent d'aquest benefici, tant materials com espirituals, es redistribueixen les rendes del rector, i, finalment, s'enumeren els llegats de les persones promotores del benefici, això és, el rector Ripoll (cinc-cents sous), Pere Molina (cent lliures), Arnau Martí (cent cinquanta lliures) i Brunisenda (deu lliures, unes cases a la vila i una vinya, béns im-

²⁴ D'aquest important document, hem tingut la fortuna de conservar el registre notarial del notari Pere Saera, en paper, i, a més, la seva forma pública, en pergamí. La primera versió es conserva a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, entre els folis 27r i 40v del "*Primum capibrevium notarum sive rogacionum Petri de Area*" (ACGAX, F1) i la segona a l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses (AMSJA). Dotació de l'ofici de la sagristia de Sant Pol (C:2-7).

²⁵ "*probos homines dicte ville et alios parrochianos predicte ecclesie*" (AMSJA. *Ibid.*, f. 1r).

²⁶ "*quod inter pastorem et oves nulla discencio seu mala voluntas aut discor dia debet esse*" (AMSJA. *Ibid.*, f. 1r.-1v).

²⁷ "*ac lites et zitzaniam ac malas voluntates que inter vos dictum r ectorem et predecessores vestros in dicta rectoria, ex una parte, et probos homines parrochianos dicte ecclesie, ex parte altera*" (ACGAX. *Ibid.*, f. 43r).

mobles que podrà disposar-ne en usdefruit mentre visqui). Cal destacar que el document preveu que les sumes en moneda dels donadors s'han d'invertir en renda censal, per tal que el benefici corresponent serveixi per sustentar el nou càrrec a partir d'aleshores. Per cloure el document, consta l'aprovació de les parts interessades en la creació d'aquest ofici, que també el signen, així com la promesa que compliran amb el seu contingut. En primer lloc, lògicament, els benefactors esmentats, i a continuació el domer de Sant Pol (Pere Muig), l'abat del monestir de Sant Joan i tota la seva comunitat (Ramon de Valmanya i tots els oficials i canonges), cent vuit parroquians (cinquanta-quatre de la vila i cinquanta-quatre de la vall), i, finalment, el bisbe de Vic (Ramon de Bellera).

No ens podem allargar més en l'anàlisi d'aquest document, que es mereix un estudi específic. Amb aquest exemple tan sols hem exposat la presència activa i l'interès dels habitants de la vila i la vall de Sant Joan de les Abadesses en la gestió i l'administració de la parròquia de Sant Pol, una participació que es manifesta durant els segles següents, com veurem, amb la presència perfectament reglada dels obrers de l'església.

L'edifici parroquial va patir greument els efectes del terratrèmol del 2 de febrer de 1428, com tants d'altres edificis de la vila i, en general, de la muntanya pirinenca del nord-est del país. Els efectes del moviment sísmic van inutilitzar el temple, segurament com a conseqüència de l'esfondrament del campanar damunt la nau. Els obrers de la parròquia demanen l'autorització del bisbe de Vic per procedir amb la reconstrucció,²⁸ unes obres que, proba-

²⁸ “[Noverint] universi quod [...] Abatissis et Johannis Vinya [...] anno presenti ecclesie parochiali dictorum beatorum Johannis [...] nomine operario antedicto, dirrucionem factam de dicta ecclesia [...] Pauli ex lapidibus et [sa]mento composita propter nimios et mortales [terremotos], quos in huius modi partibus Cathalonie de presenti adsunt et vigent taliter, quod dicta ecclesia celebrari nec officium divinum decantari nequid · Quam obr em fuit, per nobis et omnes parochianos dicte ecclesie, de licencia tamen et consensu reverendissimi domini Vicensi episcopi, deliberatum dicta ecclesia fieri et de novo construi in cimiterio dicte ecclesie. Atendentes etiam ...” (AMSJA. Llibre de notes divuitè del notari Joan Coll, G·1·5, f. 38v). L'apunt d'aquest registre, com tots els redactats a la part superior dels fulls del volum, és fragmentari a causa del degradat estat de conservació: per aquest motiu l'encapçalament és incomplet. El reproduïm de nou, tot i constar transcrit en part a la nota 15 del capítol 5 (p. 179) del llibre d'Eduard Junyent sobre el monestir de Sant Joan, per donar-lo a conèixer sencer, tal com consta a l'original, per incorporar-hi algunes esmenes, i per destacar-ne la participació dels obrers i dels parroquians en la iniciativa de reconstrucció del temple.

blement, es perllonguen durant anys.²⁹ Algunes interpretacions dels efectes d'aquest terratrèmol afirmen que, mentre es procedia amb la neteja de l'espai i de la runa, es van habilitar barraques de fusta per a la celebració del culte;³⁰ tanmateix, la lectura dels registres notariais que les esmenten, poc després del sisme, fan referència als efímers habitatges que els vilatans van construir a l'horta de Sant Pol en veure's enderrocades les seves cases,³¹ no pas a una construcció que provisionalment substituís el temple parroquial.

Fos com fos, la reconstrucció de l'església de Sant Pol es devia perllongar durant anys abans no va recobrar la seva plena normalitat funcional. Prova d'aquesta lenta recuperació, és la construcció d'un nou retaule per a l'altar de Santa Margarita l'any 1437, qui sap si per renovar l'antic, com se solia fer, o per bastir-ne un de nou després d'haver-se perdut a causa dels efectes destructius del sisme.³² En 1457, el gremi de teixidors de la vila hi funda la seva confraria sota l'advocació de sant Bernardí,³³ qüestió que ens fa suposar

²⁹ Eduard Junyent justifica la llarga durada de les obres de reconstrucció per mitjà de les referències documentals incorporades en les notes 46 i 47 del capítol 8 (Junyent. *El monestir...* p. 182). La primera d'aquestes remet a la construcció, l'any 1450, de l'altar de Santa Magdalena (ABEV. Arxiu de la Mensa Episcopal, 1450-58, f. 9). I la segona enllaça amb la notícia del foli 146v del volum segon del Llibre de Canalar de l'abat Isalguer. El text d'aquest canalar, tanmateix, tot i fer referència a una autorització per extreure pedra del terme de Llaés per a la construcció d'un campanar (vg. la part final de la nota 15 del capítol 5, ja referenciada a la nostra nota anterior), és clar que no es refereix pas al que, probablement, també s'estava construint a l'església de Sant Pol, sinó al de la veïna població de Ripoll. El reproduïm sencer per esvaïr qualsevol dubte: "*Licencia conceditur operariis Rivipulli ad opus campanilis pro habendis tures. Licencia conceditur operariis ville Rivipulli et parrochialis ecclesie Sancti Petri dicte ville ut pro pinnaculo fabricando et operando in dicta parrochiali ecclesia valeant s[er]vare et quod rupem ac penes si asportare lapides molles vocatas tures de quadam parte termini castri de L. aes pro fabrica dicti campanilis. X decembris anno M CCCC LXII, carta 32*".

³⁰ Junyent. *El monestir...* p. 134.

³¹ Per exemple: l'1 de juliol de 1428, Patllari Callís i Cecília, la seva esposa, venen a Bernat Naspleda, teixidor, la peça de terra on Bernat "*construhistis et edifficatis barracham propter nimios terremotus*" (AMSJA. Llibre de notes divuitè del notari Joan Coll, G-1-5, f. 59v).

³² Dels nombrosos llegats que Pere Arnau Riera, prevere i sacrista de Sant Pol, fa constar en el seu testament, destaquen els "*quindecim florenos auri pro fiendo unum retrotabulum altari Sancte Margarithae ecclesie Sanctorum Johannis et Pauli*" i els 15 sous per a l'"*operi pontis dicte ville*", també ensorrat pel terratrèmol (AMSJA. Llibre de testaments (1437-1448) del notari Jordi Rafel. 6 de novembre de 1437. l:3-8b, f. 1v-2v).

³³ La creació d'aquesta confraria s'emmarca en les tensions que des d'uns anys abans mantenien els membres dels oficis i gremis del ram tèxtil de la població (paraires i teixidors, principalment), per una part, i l'abat Miquel Isalguer (1456-1484), els seus predecessors en el càrrec, i els seus oficials, per l'altra. Per tal d'intentar resoldre-les i pacificar la vila, el 8 d'agost de 1452 el Consell de Cent

que el redreç arquitectònic de l'edifici es trobava en una fase avançada. L'any 1462, enmig de la guerra civil catalana i del conflicte remença, l'abat Miquel Isalguer, amb el concurs de la Universitat de la vila i dels parroquians, planifiquen detalladament unes obres per fortificar l'església parroquial, aleshores totalment reconstruïda,³⁴ i protegir l'aglomeració urbana que hi havia al seu entorn —el raval; d'aquesta manera, es pretenia reforçar l'evident vulnerabilitat de les construccions extramurs respecte de la protecció de què gaudia el clos murallat de la població.³⁵

de Barcelona va demanar la intervenció de la reina Maria de Castella, esposa d'Alfons el Magnànim (Batlle. *Dificultats...* p. 251). En absència d'Isalguer de la vila —aleshores, l'abat es trobava a la ciutat siciliana de Palerm—, és el seu procurador, Miquel Gener, prevere de Santa Maria del Mar, que concedeix el dia 19 de juliol de 1457 a "*aliquarum textorum pannorum lane ville Sancti Johannis de Abbatissis*" la facultat de constituir-se en confraria a l'església parroquial de Sant Pol i la llicència perquè hi puguin construir-hi la capella i l'altar dedicat al sant franciscà. (AMSJA. Llibre de notes setzè del notari Jordi Rafel, G·3·6, f. 41r-44r). L'historiador Pau Parassols (*San Juan...* p. 97) indica, com el canalar següent, el dia 18 de juliol com a data de l'escriptura: "*Confraternitas conceditur officio textorum in parochiali ecclesia beatorum Iohannis et Pauli sub vocabulo beati Bernardini sub certis condicionibus XVIII julii M CCCC LVII carta 42*" (AMSJA, Canalars II, f. 84r). Ben aviat, l'altar de Sant Bernardí va començar a ser el receptor de diversos llegats, com el que va estipular el sastre Jaume Pla en el seu testament: "*Item lego altarii Sancti Bernardini constructo in ecclesia parr o[chi]ali/ sanctorum Johannis et Pauli, per dicta amore Dei, illas quatuordecim libras quas Petrus Font, magister domorum dicte ville olim genere meo, [pro]missi debet ratione reste restitutionis dotis Mag[ist]ralene, quondam, filie mee*" (AMSJA. Llibre de testaments (1461-1486) del notari Jordi Rafel. 18 de febrer de 1463. I·3·10a, f. 43r-46r).

³⁴ "... la sgleya parroquial, en la qual ha campanar ben fort e eminent. E, per semblant, la sgleya es molt fort, com les parets hajen de gruixa sobres deu palms..." (Sobrequés. *L'abat...* p. 214).

³⁵ Efectivament, el dia 22 de juny d'aquell any, la Universitat de Sant Joan elegeix Joan Martí Fabra com a obrer encarregat de realitzar la fortificació de l'església de Sant Pol amb l'objectiu que aquestes obres contribueixin en la defensa de la vila de Sant Joan de les Abadeses; el mateix dia, els representants del terme disseminat de la parròquia nomenen Ramon Serrat de la Tella amb el mateix propòsit (AMSJA. Manual vint-i-dosè del notari Jordi Rafel, G·2·7, s.f.). Els obrers col·legiats que actuen solidàriament, un per la vila i un altre pel terme o ribera, seran presents durant els segles següents. Tanmateix, pocs dies després, el 30 de juny, l'abat Isalguer s'adreça als diputats del Consell del Principat per demanar-los l'opinió sobre els elements defensius que es proposa construir i, en definitiva, de la seva idoneïtat i eficàcia defensiva (Bofarull. *Colecció...* p. 133-135; Sobrequés. *L'abat...* p. 214-215). En efecte, l'abat ha planificat la construcció una torrella damunt d'un dels murs de l'església de Sant Pol per defensar l'edifici parroquial i les cases que hi ha al voltant i, també, el bastiment d'un pont de fusta que comunicui la muralla de la vila amb la casa més propera del raval. Amb aquests elements, es pretén que l'església de Sant Pol s'integri en el sistema defensiu de la població. L'abat, tot i ser partidari d'aquestes mesures, expressa els seus dubtes i, per aquest motiu, i davant l'oposició d'alguns vilatans que li expressen la voluntat d'enderrocar les cases del raval i de no protegir l'església parroquial, demana el dictamen dels diputats, a fi que "aço se faça ab bona delliberacio e ab vostra

El buit de notícies del segle XVI referides al temple parroquial de Sant Pol és notable, si exceptuem la construcció d'un retaule per a l'altar major que abordarem més endavant. El salt cronològic que ens cal fer és excessiu, però amb els estudis actuals inevitable. Així doncs, les següents informacions sobre l'església les localitzem al segle XVII a partir de tres sèries documentals de notable interès, a més dels registres notarials corresponents que hem utilitzat de forma puntual. Per una banda, disposem de les referències contingudes en els llibres d'actes del Consell Jurat de la Universitat de Sant Joan de les Abadesses, que s'inicien l'any 1630.³⁶ En segon lloc, tenim a l'abast dos llibres de l'obra del temple parroquial redactats a partir de 1636.³⁷ I, finalment, comptem amb les actes de visita pastoral a l'església de Sant Pol realitzades pels bisbes de Vic, o pels seus visitadors, que conservem des de l'any 1642.³⁸

Anteriorment hem comentat que no es poden comprendre certs aspectes del funcionament de la parròquia sense el concurs i la participació dels parroquians i dels organismes que els representen. Durant el segle XVII, la documentació dona testimoni que aquesta implicació es troba perfectament regulada, cosa que, fins aleshores, només podem constatar-la de forma indirecta. És el cas, per exemple, dels obrers de l'església, que probablement són presents des dels inicis de l'existència del temple, però que la seva activitat no ha deixat un rastre documental ni continuat ni suficient fins al segle esmentat. I, també, del paper que va tenir el Consell Jurat de la Universitat en el regiment de la parròquia, que podem analitzar a partir de les actes esmentades, iniciades, com hem apuntat, a la dècada dels anys trenta del segle XVII.

consulta" (Sobrequés. *Ibid.*). A hores d'ara, no disposem de referències documentals que demostrin que aquestes obres es duguessin a terme, però tampoc del contrari.

³⁶ Ferrer Godoy, Joan. *Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna 1630-1859*. Barcelona: Fundació Noguera, 2013.

³⁷ AMSJA. Llibre de l'obra de la parròquia de Sant Joan i Sant Pau de Sant Joan de les Abadesses, 1636-1686 (F-5-8b); AMSJA. Llibre de l'obra de la parròquia de Sant Joan i Sant Pau de Sant Joan de les Abadesses, 1687-1855 (C-2-7). El primer dels volums el forma un sol quadern, en quart, compost per 29 fulls; el segon, de mida foli, està format per 119 fulls, més 15 documents solts. Ambdós llibres estan enquadernats amb cobertes de pergami.

³⁸ AMSJA. Llibre de visites pastorals de la parròquia de Sant Joan i Sant Pau de Sant Joan de les Abadesses, 1642-1720 (L-5-1, 466/5). Per a aquest treball, hem consultat a l'ABEV les visites en aquesta parròquia que se succeïxen a continuació, això és, la dels anys 1728 (sig. top. 1224, f. 683r), 1735 (sig. top. 1225, f. 212v), 1753 (sig. top. 1227, f. 102v), 1756 (sig. top. 1228, f. 195v) i 1758 (sig. top. 1229, f. 132r).

Tanmateix, segles abans, la Universitat era present, ben segur, en el govern de la parròquia de Sant Pol; era una corporació establerta necessàriament per mitjà d'una concessió o d'una concòrdia amb el senyor jurisdiccional —l'abat i el monestir— i que comptava amb els corresponents estatuts que regulaven el seu funcionament. La presència d'institucions representatives dels habitants de la vila anteriors al segle XVII es constata des de principis del segle XIV i s'evidencia de forma explícita en les ordenances pel bon govern de la vila que promulga l'abat Miquel Isalguer en 1460;³⁹ ho demostren, també, les referències al passat que trobem en una concòrdia de l'any 1617 entre el Consell Jurat i l'arxipreste i canonges del monestir,⁴⁰ avinença que, suposem, no devia complaure gens els senyors jurisdiccional d'aleshores.

Efectivament, en aquest punt cal tenir present que l'any 1592 se secularitza el monestir i el càrrec abacial s'extingeix.⁴¹ La pràctica totalitat de les rendes de la suprimida institució⁴² s'assignen i el seu govern l'ostenten, solidàriament, cinc càrrecs vinculats a les catedrals de Barcelona, Girona i Vic —formalment denominats “les Cinc Dignitats Reials”— que ho administren per mitjà d'un procurador. L'any 1630 la Universitat de la vila negocia i formalitza, aquesta vegada amb la nova institució substituïda del monestir, una nova i més completa concòrdia respecte de l'anteriorment esmentada, amb la qual es determinen les atribucions i competències del Consell Jurat de la Universitat, algunes de les quals estan relacionades amb el regiment de la parròquia de Sant Pol.⁴³ D'entre aquestes, destaca especialment, per una banda, la potestat del Consell Jurat en el nomenament dels dos obrers de

³⁹ “[...] foren fets é ordenats los capitols devall scrits per utilitat de la cosa publica, ab voluntat é ab sprés consentiment dels honrats [...] Grabiell Janer, mercader, Iohan Palomer, spacier, Anthoni Marti e Anthoni Forn, mercaders de la dite vile, elegits e deputats per la universitat de la dita vila e singulars de aquella”. Ferrer. *Actes...* apèndix A, p. 1000.

⁴⁰ Ferrer. *Actes...* apèndix B, p. 1018. “Item. Mes avant convenen y prometen los dits senyors archipreste y canonges a dits honorables consols y vila de concedirlos batlle trienal [...] conforme en temps passat estava acostumat”. Vegeu també Junyent. *El monestir...* p. 131.

⁴¹ Gros. *Larxiu...* p. 93. El darrer abat del monestir va ser Miquel Agullana, que va morir l'any 1581.

⁴² L'arxipreste i la comunitat de canonges que formaven la col·legiata que va instaurar-se en substitució del monestir només van mantenir les rendes dels oficis de la piateria i de la camareria (Gros. *Ibid.*).

⁴³ Aquesta concòrdia ha estat publicada per Josep M. Madurell i Marimon a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. XXIII, 1976-1977, Girona, 1977, p. 35-51 i, amb algunes correccions i addicions incorporades, a Ferrer. *Actes...* apèndix C, p. 1019-1029.

l'església parroquial. De fet, eren els tres cònsols del consell que directament els triaven; la designació tenia lloc el dia 15 de maig i, una vegada passats els comptes amb els obrers que rellevaven, prenien possessió del càrrec oficialment el 29 de juny següent, festivitat de Sant Pere apòstol. Per altra banda, sabem que el càrrec de batlle, de durada triennial, era escollit per les Cinc Dignitats Reials, que disposaven de quinze dies per a triar-ne un d'entre els tres noms proposats pel Consell Jurat; el batlle designat, que ostentava la representació a la vila de les Cinc Dignitats, jurava i prenia possessió del càrrec a l'altar major de l'església de Sant Pol, davant del rector de la parròquia.

Si més no des de l'exterior, l'estructura arquitectònica del temple parroquial de Sant Pol durant el segle XVII mantenia les línies formals traçades al segle XII, això sí, però, amb els importants apedaçaments i les reparacions realitzades a mitjan segle XV. Sant Pol continuava essent una església d'una nau, amb una capçalera formada per tres absis i coronada per un campanar; s'accedia a l'interior a través de la façana de ponent, que era protegida amb un porxo o cobert que es documenta per primera vegada l'any 1661⁴⁴ i que, molt probablement, tenia un origen més reulat. Durant aquest segle, també, el cos del temple es veié modificat amb la construcció de la sagristia de l'església —potser només es va tractar d'una reforma o ampliació—⁴⁵ i d'una nova casa rectoral.⁴⁶

L'interior de l'església, a la capçalera, com hem esmentat abans, l'absis central l'ocupava l'altar major dedicat als sants titulars —Joan i Pau—, i, en

⁴⁴ Visita de Francesc Laguna, degà i visitador, del 4 de maig de 1661 (AMSJA. Llibre de visites pastorals ... f. 21r): "Item. Manam als obrers de dita iglesia que de aqui lo die de Sant Miquel de setembre prop vinent fassan adobar lo cobert ques devant la dita parroquial iglesia, y asso fassen en pena de trenta reals de plata".

⁴⁵ Pensem que la sagristia, situada a la banda nord-est de l'església, havia de ser un element annexat a l'estructura romànica del temple i que, per tant, hi sobresortia lleugerament. Tot sembla indicar que es va construir per complir amb el manament de visita pastoral de l'any 1649 amb el qual els obrers de la parroquial van rebre l'autorització per vendre una reixa per a sufragar-ne la despesa. Deu anys més tard, els obrers van adquirir una clau per a la porta de la sagristia i, de mica en mica, tots els paraments necessaris per la litúrgia (vestuari i orfebreria, essencialment) van ser-hi traslladats on es guardaven dins l'armari "de la plata". El mateix any es compren els panys i les claus pels calaixos de la roba. En la visita de l'any 1686 es va requerir als cònsols de la vila que mantinguessin la decència d'aquesta dependència (AMSJA. Llibre de visites pastorals ... f. 5-6, 11, 18 i 33).

⁴⁶ Els manaments episcopals adreçats als cònsols de la vila, als parroquians i als obrers per a construir-la prop de l'església se succeeixen durant els anys 1643, 1645 i, finalment, l'any 1647 (AMSJA. Llibre de visites pastorals ... f. 7-8, 9 i 11)

els altres dos absis, l'altar de sant Gabriel al de l'epístola i el de Santa Margarita al de l'evangeli. A la paret nord de la nau hi havia els altars dedicats al Sant Esperit, a sant Bernardí i a sant Isidre, aquest últim situat prop de la porta d'entrada i sota el cor,⁴⁷ mentre que a la paret sud s'ubicaven els altars de Sant Ramon i el de les Ànimes.⁴⁸

La documentació disponible no permet detallar o ampliar més sobre la fesomia externa i interna de l'església de Sant Pol abans que la vila de Sant Joan de les Abadesses fos atacada i assetjada en dues ocasions en el marc de la guerra dels Nou Anys. A principis del mes de maig de 1689, en previsió de l'avenç de les tropes del duc Anne-Jules de Noailles, el Consell Jurat de la vila ordena una lleva de seixanta vilatans per defensar el castell de Camprodon.⁴⁹ El dia 22 d'aquell mes, Camprodon cau en mans de l'exèrcit francès i, dos dies més tard, ho fa Sant Joan de les Abadesses; les tropes del duc van romandre a Sant Joan fins al 2 de juliol següent.⁵⁰ Desconeixem l'abast dels desperfectes ocasionats al temple de Sant Pol provocats per aquest primer atac; tanmateix, la visita pastoral del 10 de novembre d'aquell mateix any ens deixa entreveure que, efectivament, l'església va patir els efectes de la incursió militar i que els obrers van destinar-hi diners per a reparar-los.⁵¹

⁴⁷ La despesa d'una reparació del cor l'any 1699 així permet determinar-ho: "[...] y una lliura tretse sous y tres [diners] que me ha entregats dit die, los quals serviran per ansostrar un tros de cor, demunt del retaula de Sant Isidro de nostra isglesia parroquial" (AMSJA. Llibre de l'obra ... f. 7v).

⁴⁸ Advertim que la distribució dels altars que proposem respon a una hipòtesi fonamentada en la seqüència o recorregut transcrit en la interessant i detallada visita pastoral realitzada l'11 de novembre de 1686 pel bisbe Antoni Pasqual (AMSJA. Llibre de visites pastorals ... f. 33).

⁴⁹ Ferrer. *Actes...* p. 162-163. La participació de santjoanins en la defensa del castell de Camprodon queda testificada en la petició del pintor Hilari Carús per provar la seva lleialtat a la corona espanyola i esvair els dubtes suscitats arran de la seva marxa de Sant Joan de les Abadesses per establir-se a Ripoll. Antoni Ferrer i Joan Sala, cònsols primer i segon del Consell Jurat de la vila, manifesten que el pintor "ciutada honrrat de Barcelona, es homa de bona vida fama y costums y molt servidor de sa magestat (que Deu guarde) [...] y, segons se diu, assiti al castell de Camprodon ab blat y diners poch temps antes de esser derrocat, y que de la present vila no sen es anat per ninguna infamia ni cosas contra son estat y honor, sino sols de sa mera y libera voluntat, ab tota honor y reputacio" (AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H-4-5. 19 de desembre de 1691, f. 177v).

⁵⁰ La seqüència i el detall d'aquests fets l'extraiem de Parassols (*San Juan...* p. 111-113); l'historiador santjoaní fonamenta el seu relat a partir del document "*Memorial de las noticias escritas en 1702 por el canónigo archivero, D. Jaime de Asprer*" el qual, a hores d'ara, malauradament no l'hem pogut localitzar per fer-ne les comprovacions oportunes.

⁵¹ "Manam anys obrers que cumplen quant antes en lo que pujan, attenent que auran de cumplir y reparar altres cosas molt necessaries per lo dany han ocasionat las guerras en dita iglesia parroquial, y que compren una ara per lo altar de Sant Ramon de Penyafort" (AMSJA. Llibre de visites

Una població situada tan a l'abast de les expedicions de les tropes franceses, davant les incerteses que generava un nou atac⁵² i, sobretot, per fer front i combatre una nova ocupació, la Diputació del General estableix de forma permanent un important contingent militar a Sant Joan de les Abadeses.⁵³ El trasbals per als habitants i els seus governants, i les dificultats per mantenir aquesta guarnició, empenyen al Consell Jurat, davant de la petició d'un donatiu exigint pel rei per a sostenir les tropes de cavalleria desplaçades al Principat, a una negociació amb els diputats i els oïdors de comptes de la Generalitat, representats per Miquel Joan Bosc, canonge de la catedral de Vic i a l'ensens un dels esmentats oïdors. El dia 10 de maig de 1690, el Consell Jurat de la vila de Sant Joan encarrega a Francesc Blanxart, cònsol en segon grau, perquè tracti d'aquest afer en representació de la Universitat de Sant Joan i, també, dels parroquians de San Pol, Bianya, Ogassa, Surroca, Llaers i Tegurà.⁵⁴ El dia 14 següent, a Ripoll, el cònsol Blanxart i el canonge Bosc acorden l'establiment d'un donatiu, pagador durant cinc anys, per un import que varia en funció dels esdeveniments bèl·lics i amb importants beneficis per als habitants dels territoris esmentats, i, en especial, per a la vila santjoanina, que queda exempta de sustentar l'exèrcit allotjat a la població.⁵⁵

pastorals ... f. 37v); 24 de juliol de 1689: "En lo present any de 1689, [Miquel Cavaller, obrer de la vila] a arraplegat entra lo basi y aplega general, deu lliuras, setza sous, moneda barcelonesa, las quals te gastadas ab teulas, jornals y altras requisitis que se an tinguts manaster per la obra de la iglesia en lo present any" (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 3r)

⁵² Per exemple, en un debitori entre Pere Bertrolic, de Sant Joan, i Jeroni Alabau, botiguer de Barcelona, les parts preveuen la seva liquidació "en cas que la present vila se trobas en obediencia de França y la ciutat de Barcelona de Espanya" (AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H-4-5. 3 de febrer de 1690, f. 15v).

⁵³ "[...] trobarse vuy dita vila de Sant Joan ab una guarnicio numerosa" (AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H-4-5. 14 de maig de 1690, f. s. núm. 12). La presència de militars a la vila deixa altres rastres, per exemple, en l'actuació com a testimoni en una època, el 9 d'abril de 1690, de Joan Moragas, capità d'infanteria del terç de la Diputació (AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H-4-5, f. 30r).

⁵⁴ AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H-4-5. 10 i 13 de maig de 1690, f. s. núm. 14.

⁵⁵ L'import que s'ofereix al Rei com a donatiu és de mil set-centes cinquanta lliures "en temps de guerra", que s'abonaran a raó de vuitanta-set lliures i vint sous cada trimestre, o de mil cent seixanta tres lliures i sis sous "en temps de pau" (dos terços del donatiu), que es pagaran a raó de cinquanta-vuit lliures, tres sous i quatre diners trimestralment i durant els cinc anys acordats. Els pactes confirmen que la Diputació del General no podrà obligar la Universitat de la vila ni les parròquies esmentades a fer lleves de soldats, a no ser que la crida sigui d'aplicació per a tot el Principat. Un altre dels acords confirma la franquesa d'aquells territoris de qualsevol allotjament de soldats, excepte

Desconeixem l'efecte real d'aquest pacte atès que, gairebé simultàniament a la seva formalització, això és, a mitjan d'aquell mes de maig de 1690, Noailles instal·la les seves tropes a la Coromina del Bac i, des d'allà, l'artilleria francesa bombardeja la vila i, en especial, l'església de Sant Pol: aquest segon atac provoca, segons l'historiador Parassols, l'esfondrament de la volta de la nau i del campanar.⁵⁶ Les tropes franceses queden destacades a la vila fins al 15 de juliol d'aquell any. Durant l'ocupació, però, la col·legiata, la comunitat parroquial de Sant Pol i la Universitat de la vila actuen conjuntament per impedir la confiscació de les campanes d'ambdós temples i altres metalls cobejats per l'exèrcit francès.⁵⁷ Paradoxalment, tant la col·legiata com la parroquial i la Universitat, reben donacions dels assetjadors, en diners i en objectes.⁵⁸ I, abans d'aixecar el setge, el duc Anne-Jules de Noailles i el seu estat major

quan les tropes estiguin de pas per aquells llocs, que els hauran de proporcionar "cubert, foch, llum, y llit, y si són de cavalleria quinze lliures de palla per quiscun cavall, y que quant se partiran de dita vila donaran solament a las companyes de [guardas] generals, tinents generals y comissaris generals sis bagatges a cada huna, y a las companyes sensilles de cavalls quatre, y a las de infanteria tres" (AMSJA. Esberrany de Pau Isalguer, notari. H-4-5. 14 de maig de 1690, f. s. núm. 12).

⁵⁶ Parassols, *San Juan...* p. 112.

⁵⁷ A mitjan mes de juny de 1690, probablement el dia 13, Francesc Font, sacrista de Sant Pol, Pau Isalguer, notari, i Antoni Orriols i Francesc Blanxart, de la Universitat de la vila, es desplacen a Camprodon per lliurar cent dobles al general de l'artilleria de l'exèrcit francès, a compte de les dues-centes que la col·legiata, l'església parroquial i la Universitat li han promès de pagar "peraque no sen portas ni trencas las campanas ni altres metalls que pretenia dit General sen devia portar de la present vila". Les tres institucions, a correu "per quant lo dit pagament requereix tota puntualitat", van disposar d'aquests diners després de formalitzar la venda d'un censal amb Susanna Raurés, vídua. (AMSJA. Esberrany de Pau Isalguer, notari. H-4-5. 7 i 9 de juny de 1690, f. 46r i 46v, i AMSJA. Llibre de l'obra... f. 4v)

⁵⁸ Doble època, del 13 de juny de 1690. Per una part, Joan Baptista Solà i Bonaventura Collell, canonges de la col·legiata, confessen haver rebut quatre-centes lliures franceses de Claudi de Merlat, tresorer reial del Rosselló, en compliment de les instruccions del duc Anne-Jules de Noailles i de Ramon de Trobat i Vinyes, intendent dels comptats del Rosselló, Conflent i Cerdanya, per compensar les destrosses ocasionades i "*pro redificatione et recuperatione dampni illati in dicta collegiata ecclesia, in demolitione murum et fortificationis pr esentis ville sui, pr oximis elapsis diebus facti*". Curiosament, els promotors justifiquen aquest donatiu exposant, sense embuts, la presumpta vinculació directa de l'origen del monestir de Sant Joan amb el seu rei: "*que si quidem ecclesia fuit erecta et constructa et dotata per Carolum Magnum, augustissimum imperator em, et alios pr edecessores iam dicte sue Magestatis* [Lluís XIV]". Per altra part, Pau Agustí, rector de l'església de Sant Pol, Miquel Cervera, Rafael Blanc i Pere Creuhet, cònsols del Consell Jurat, i Miquel Corriols i Pere Joan Farró, obrers de l'església, confessen haver rebut del tresorer esmentat, complint les mateixes instruccions que en l'anterior època, sis-centes lliures franceses "*pro reparatione et redificatione dampni in dicta parroquiali ecclesie*" i dues casulles de domàs mostrejat, una blanca i l'altra vermella, degudament guarnides de galó d'or, dues albes, dos

assisteixen l'11 de juliol al monestir a una exposició solemne de la sagrada forma conservada al front del Crist del davallament del Santíssim Misteri.⁵⁹

La reparació de les destrosses ocasionades per l'atac de l'artilleria francesa a l'església de Sant Pol devien iniciar-se immediatament després de la retirada de l'exèrcit de Noailles. La documentació no permet filar gaire prim per determinar amb precisió les parts del temple més afectades i que van requerir la urgent reconstrucció: les anotacions d'obres efectuades en parlen amb un genèric "per rehedificar la iglesia", sense entrar en detalls ni imports esmerçats, més enllà dels diners "quens doná lo dit general de França per dita obra". Hi consten, això sí, les despeses per netejar l'església i per fer entrar les campanes dins del temple o per "rescatar" la pica baptismal, elements que l'atac va inutilitzar totalment.⁶⁰ Malgrat aquestes imprecisions, intuïm que, quant a la nau, la part més afectada devia ser la més propera a la portalada, a ponent del temple, perquè en els altars situats prop del presbiteri, el de Sant Gabriel i el del Sant Esperit i Santa Maria, s'hi desenvolupen actes propis de l'administració d'aquells beneficis pocs mesos després dels fets, on hi consten, explícitament, que tenen lloc en els altars de les respectives advocacions.⁶¹ La nostra suposició també es fonamenta amb el contingut de la visita d'Agustí Deop, visitador en nom del bisbe de Vic, que té lloc el 25 d'octubre de 1691, en el qual es dona notícia de la nova construcció del cor de l'església, un dels elements més perjudicats per l'agressió francesa, sense

amits, dos corporals, dos cobrecalzes, dos cordons de fil blanc i un vericle [o custòdia, segons el Llibre d'obra] de plata, sobredaurat i amb el seu peu "molt precios" (AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H·4·5. 13 de juny de 1690, f. s. núm. 17 i AMSJA. Llibre de l'obra... f. 4v). Sobre aquests donatius, no podem passar per alt el contingut d'un imprès, conservat dins l'esborrany del notari Isalguer, publicat a Perpinyà l'1 de maig de 1690, just a l'iniciar-se la campanya, en el qual, entre les justificacions per declarar la guerra contra Espanya, el duc de Noailles manifesta que "posam des de ara totes les iglésies, y llochs sagrats, en qualsevol endret que sien, baix la protecció, y salvaguarda de Sa Magestat y Nostra" (AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H·4·5, f. s. núm. 18).

⁵⁹ AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H·4·5. 11 de juliol de 1690, f. s. núm. 26. Publicat a: *Centenari de la troballa del Santíssim Misteri*. Sant Joan de les Abadesses, núm. 13 (31 de juliol de 1926), p. 2-3.

⁶⁰ AMSJA. Llibre de l'obra... f. 4v.

⁶¹ 28 de gener de 1691. Fundació d'una causa pia a l'església de Sant Pol, l'època de la qual se signa a l'altar de Sant Gabriel (AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H·4·5, f. 105v); 7 de juny de 1691. Nomenament del beneficiat del benefici del Sant Esperit i Santa Maria, acte realitzat dins l'església de Sant Pol i davant de l'altar de l'esmentat benefici (AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H·4·5, f. s. núm. 67).

esmentar cap altra part de l'interior.⁶² El campanar de l'església de Sant Pol, també molt malmès, es reconstrueix a partir de l'any 1694 per iniciativa dels parroquians de pagès, els quals, reunits en consell, així ho determinen.⁶³

Durant la primera meitat del segle XVIII, els llibres de l'obra de Sant Pol ens informen de les despeses genèriques per al manteniment estructural de l'església, en especial per arreglar la coberta de la nau i la del campanar, per mitjà de l'adquisició de teules i el pagament als mestres d'obres de la vila per col·locar-les. Paral·lelament, aquests llibres recullen la successió de les minuts a sastres i teixidors per renovar i apedaçar l'aixovar litúrgic (casulles, albes, amits, corporals, lavabos, cordons, cingols, guadamassils d'altar i tot el parament necessari per a les celebracions), a orfebres i argenters per la provisió d'atuellis litúrgics,⁶⁴ i, finalment, a fusters i ferrers per condicionar les campanes i tots els seus elements mecànics —eixanguers, batalls, dogals, corrons, saioles...—, per instal·lar el monument de Dijous Sant i per renovar o bastir

⁶² "Item. Atesa la urgentissima necessitat y pobresa de la obra de dita parroquial iglesia y los excessius y sobradissims gastos que se han offert y de present se offerexen a la mateixa obra per raho de aver agut de reparar la ruina ocasionada per las guerras, y ara particularment averse de fer novement lo cor <campanar y lo restant de las obras comensadas> de la mateixa iglesia" (AMSJA. Llibre de visites pastorals ... f. 39v). A l'anterior nota 47 també hem fet esment de les obres de reconstrucció del cor.

⁶³ AMSJA. Esborrany de Pau Isalguer, notari. H-4-5, 18 d'abril de 1694, f. s. núm. 31. Les notícies sobre la reconstrucció del campanar de Sant Pol es perllonguen durant els anys següents. S'inicien en 1700, quan consta el pagament a uns "officials que adobaren el campanar"; l'abril de 1704 es fa una capta extraordinària per les obres, que permet l'adquisició de mil teules, el pagament als mestres d'obres, a més de calç, guix i claus per a fixar-les; en 1710 i 1715 encara es treballa en condicionar-lo; en 1727 es practica una porta per accedir-hi (cal suposar que des de la teulada) i, finalment, l'any següent s'hi col·loquen les campanes (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 8r, 10r, 13r, 16r i 19r).

⁶⁴ Consta, el 23 de setembre de 1711, el pagament fet a Barcelona de trenta-sis lliures i quatre sous, sense esmentar-ne el destinatari, per fer un "globo o custodia nova, la qual, además de fondrer la plata vella, ha costat, entre la plata quey han afegida, lo or y mans". L'11 de setembre de l'any següent, l'obreria de Sant Pol adquireix a l'argenter Rafael Portusac, de Ripoll, pel preu de tres lliures i divuit sous, una nova cullera de plata per batejar, atès que l'anterior l'havien robada (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 14r, f. 1r i f. 15r). L'any 1743 es fan "adobar dos calzas que, per vells, estavan privats de poderi dir missa" (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 29v). I, en 1746, s'adquireix a Josep Puigdollers, de Vic, un calze pel preu de dotze lliures; aquell any, també, es duu a Ripoll la creu gran de plata per a reparar-la, perquè "estava espallada en tres trossos, y la imatge del Sant Christo rompuda de bras y camas" (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 32v).

armaris, calaixos, portes, panys, claus i escales.⁶⁵ D'aquest moment, les noves obres més destacades són, a més de l'acabament del campanar, quan en 1724 es practica una obertura a la façana per augmentar “la claredat” de l'interior de l'església i la instal·lació d'un “biombo” o cancell a l'entrada del temple;⁶⁶ també, en 1731, s'endega la construcció d'una nova sagristia, que va a càrrec d'Onofre Biure i de Francesc Balenc, mestres de cases, en la qual, una vegada finalitzada —quan s'enrajola pels volts de 1738— s'instal·la un armari i una calaixera.⁶⁷ A poc a poc, doncs, el temple parroquial recobra la seva forma i funció gràcies, també, a certes reformes en el finançament de l'obreria de l'església,⁶⁸ que li va permetre disposar de més diners per fer front al manteniment periòdic i a les importants obres portades a terme a partir d'aleshores.

Efectivament, durant la segona meitat del segle XVIII, l'església parroquial de Sant Pol se sotmet a una reforma contundent. El temple s'amplia d'una a tres naus i es construeix una nova façana, d'estil barroc, que unifica, a ponent, la fesomia de l'edifici. El creuament de la informació que proporci-

⁶⁵ El reguitzell d'informacions sobre aquestes notícies durant la primera meitat del segle XVIII faria feixuc enumerar-les totes individualment; hom pot localitzar-les entre els f. 8r i 37r dels llibres de l'obra referenciats. Tan sols esmentem, a títol anecdòtic, l'adquisició durant la Quaresma de l'any 1717 de dos confessionaris i unes matraques o masses per tocar els “fasols” —una de les variants del mot *fas(os)*, que, juntament amb el verb, s'aplica a l'acte, protagonitzat per infants, de fer un soroll esfereïdor fent picar aquests objectes contra els bancs i el paviment de l'església una vegada s'han consumit els quinze ciris d'un canelobre col·locat damunt l'altar durant l'ofici de matines dels dies sants precedents a la Pasqua, principalment el Dijous o el Divendres Sant (DHEC i DCVB). A Sant Pol, però, des del segle XIV, aquesta cerimònia també tenia lloc després de l'ofici de matines de Dimecres Sant (“*Item teneatur dare quindecim candelas grossas ad faciendum fars die mer curii die jovis et die veneris sanctis ante festum Pasce quando celebrabitur divinum officium*” (AMSJA. Dotació de l'ofici... f. 2v). Com és sabut, d'aquesta manifestació se'n deia també “matar els jueus”).

⁶⁶ AMSJA. Llibre de l'obra... f. 18r. Probablement, aquesta nova obertura correspon a una de les que, tapiades per les obres d'arrebossat de la façana barroca i situades a banda i banda de l'òcul central, encara hom podia intuir quan aquesta va ser enderrocada l'any 1964 (vegeu annex fotogràfic, imatge núm. 7).

⁶⁷ AMSJA. Llibre de l'obra... f. 19v-22r, 23v, 24v i 28v i 31r. Gràcies a aquestes notícies, hom pot resseguir amb força detall la construcció de la nova sagristia de Sant Pol.

⁶⁸ L'estudi dels mecanismes de què van disposar els obrers per tal de nodrir les arques de l'obreria de Sant Pol ultrapassa l'objectiu del nostre treball. De l'època baix medieval, l'absència de documents ens impedeix fer-ne qualsevol conjectura. El panorama és ben diferent per a l'època moderna gràcies als llibres de l'obra conservats. En aquests, la comptabilitat de l'obra hi és minuciosament detallada anualment amb motiu de la “purga de taula” obligatòria, quan, sota l'atenta supervisió dels responsables parroquials, s'escau el relleu dels obrers. Òbviament, la major part dels ingressos de l'obra procedeixen de les captes o aplegues ordinàries que fan, per separat, l'obrer de la vila i el del

onen els protocols notarial i els llibres de l'obra de l'església —malauradament, massa inconcrets quan es refereixen a aquelles obres— permet afinar, amb més precisió que no pas fins ara,⁶⁹ la seqüència constructiva d'aquests elements i determinar-ne, en algun cas, els autors. Per fer-ho, ens ha ajudat l'anàlisi d'un conflicte que, paradoxalment, no té res a veure amb les obres esmentades, sinó amb la suposada potestat de l'ajuntament de la vila per fiscalitzar les actuacions dels rectors i dels obrers de Sant Pol. La tensió entre les parts devia fer temps que durava,⁷⁰ però esclata el mes de març de 1768 quan l'ajuntament s'assabenta de la col·locació d'un escut d'armes —el de la família Asprer— al cor del temple parroquial “sens noticia alguna ni consentiment de dit Ajuntament”; en conseqüència, la corporació ordena al rector de Sant Pol que “en lo successiu se abstingui de donar semblants permisos y de fer, per si sol en dita obra, cosa alguna.”⁷¹ Com a resposta, Antoni Soler, el rector d'aleshores, promou la protocol·lització de dues declaracions jurades, una la dels obrers en actiu⁷² i l'altra la dels antics obrers,⁷³ segons

terme parroquial (el de pagès). Les acaptes recullen, a més de diners, tres tipus de productes —fil, pa i cereals (blat, fajol, blat de moro i faves)— pertanyents a una part de la primícia que pertoca a la comunitat parroquial, els quals són venuts per disposar d'efectiu monetari. Una altra font d'ingressos la proporciona el bací de les ànimes, on es recull l'almoïna que els feligresos disposen per a la redempció d'aquells difunts durant el trànsit pel purgatori. La liquidació d'aquestes entrades i el destí amb què s'esmercen també consten de forma individualitzada per a cadascun dels obrers. L'obra de Sant Pol també rep donacions dels devots en moneda o en espècie —un ciri, per exemple— que es procura sempre de convertir-les en diners. Una nova taxa, que s'estableix l'any 1692, també proveeix d'ingressos a l'obra: es tracta de l'ús en els funerals del “drap de l'obra”. Efectivament, aquell any, Honorat Roca, paraire de la vila, dona una peça teixida per a cobrir el feretre del difunt durant la celebració de les exèquies i la seva utilització es grava amb un ral d'ardit “a obs de la obra de la parroquial iglesia” (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 5r. i AMSJA. Llibre de visites pastorals ... f. 40-41).

⁶⁹ Les afirmacions de Pau Parassols “*La iglesia es de tres naves; las dos pequeñas fueron construidas, la del Santo Cristo en 1758 [...] y la de San Isidr o en 1763*” i “*Morató (D. P edro) y Morató (D. F rancisco), hermano del precedente [...] las naves pequeñas de la iglesia de San Pol son obra de estos hermanos artistas*” (Parassols, *San Juan...* p. 145 i 172), han estat mimèticament reproduïdes per la bibliografia posterior (Junyent. *El monestir...* p. 137, Masdeu. *Sant Joan...* p. 87, Oliva. *La iglesia...* p. 27 i Miralpeix-Avellí. *El patrimoni...* p. 145).

⁷⁰ Ens referim a l'intent dels regidors de l'ajuntament, per la Pasqua de 1759, d'entregar els ornaments de batejar propis de Sant Pol al sagristà de la col·legiata, a la qual pretensió s'hi van oposar els obrers de la parròquia.

⁷¹ Ferrer. *Actes...* p. 229.

⁷² Jaume Orri i Rafael Blanc, obrers de la vila, i Joan Vila i Josep Masdeu, obrers de pagès.

⁷³ Esteve Folcrà, obrer de Sant Pol entre els anys 1740 i 1749, Joan Ferrer Serra, obrer entre els anys 1757 i 1759, i Joan Sargatal, que exercí el càrrec entre 1764 i 1767.

les quals tots testifiquen, sota jurament, que “ya may, per la validitat y estabilitat de ditas eleccions de obrers, ni menos, per lo exercici de aquells, se age practicat ni necessitat de aprobacio alguna del reverent rector de dita parroquial Iglesia” i donen fe que les seves actuacions es fonamenten “de nostre absoluta potestat y poder, que com a obrers predits nos competia, segons la consuetut y practica fins vuy en dita parroquial Iglesia inconcussament observada”. Per tant, els obrers manifesten l'absoluta autonomia en la seva gestió i que les seves decisions no estan subjectes a la informació prèvia vers les dues corporacions, ni a la local ni a la parroquial. Com es pot intuir, els obrers fonamenten aquesta potestat amb una relació de fets ocorreguts durant el seu mandat, en els quals, segons manifesten, l'ajuntament mai s'hi ha immiscit; entre altres, s'hi detalla la construcció d'una de les dues naus de l'església de Sant Pol.

De les declaracions esmentades, es dedueix que entre els anys 1757 i 1759, Onofre Biure, mestre de cases, va iniciar la construcció de la nau sud, dedicada al Santíssim Sagrament, amb el càlcul o dimensionament del seu perímetre i la seva fonamentació. Per aquells anys, però, les parets només van assolir pocs metres d'alçària, aproximadament la meitat de l'obra final.⁷⁴ L'empresa no es reprèn fins a l'any 1765, quan els obrers encarreguen a preu fet a Josep Morató,⁷⁵ de Vic, mestre de cases, la finalització de la nau, que incloïa, a llevant d'aquesta, la capella del Santíssim.⁷⁶ Les despeses ocasionades per la segona etapa de construcció de la nau permeten determinar que l'obra es va concloure l'any 1767.⁷⁷

Per a l'aixecament de l'altra nau, l'anomenada de Sant Isidre, al nord de l'església, disposem de poques referències; tanmateix, són suficients per endarrerir notablement la data que fins ara es determinava de la seva edificació. Els documents ens informen que l'any 1772 l'interior del temple es troba

⁷⁴ Els llibres de l'obra no registren cap despesa relacionada amb aquesta actuació. Qui sap si l'anotació de 1758 “Item, per lo que va anotat ab un paper bolant ô llibreta: 118 lliures, 15 sous i 6 diners”, plec que no hem localitzat, correspon a l'import de les obres.

⁷⁵ Probablement, es tracta de Josep Morató i Sellés (1712-1768), segons Erra-Mirambell. *Genealogia...* p. 140 i Martí. *Una revisió...* p. 31.

⁷⁶ “Eixidas del mateix any 65. Primo, pagat per la vinguda del [sic] Morató: 7 lliures i 13 sous” (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 64r.).

⁷⁷ “Entradas de 1767 y part de 1768. Aplegat de las pedras y fusta venuda: 42 lliures, 18 sous i 10 diners. Eixidas [1767]. Primo, als mestres de casa per lo preu fet; 67 lliures, 9 sous i 6 diners; Item, al fuster per sos treballs: 40 lliures, 15 sous; Item, als mestres de casa se ha pagat: 36 lliures, 3 sous i 8 diners” (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 65r.).

en plena reubicació i remodelació dels altars ubicats en la nau enllestida de pocs anys abans, i que les obres de la nova ja han començat. Altra vegada, les notícies indirectes ens il·lustren d'aquestes reformes. El notari Antoni Vinyes Ferrer, que aquell any ocupava el càrrec de síndic personer de l'ajuntament, s'oposa al nomenament de Joan Nonó com a obrer de la parroquial perquè el considera defallit als interessos de la parròquia i, per tant, és del parer que la seva elecció no és adequada *“en atención de hallarse la obra de dicha iglesia construyendo altares en la nueva nave de aquella y con pertr echos y materiales para la construcción de otra nueva nave .”*⁷⁸ Poca cosa més podem dir amb la documentació disponible sobre l'evolució de la construcció de la segona nau. Tan sols podem afegir que les obres van finalitzar abans de l'any 1779, quan tot sembla indicar que s'hauria enllestit la construcció de la nova façana de l'església.⁷⁹

En paral·lel a la construcció de les dues naus laterals, l'interior també se sotmet a importants reformes, entre les quals destaquen, entre els anys 1751 i 1753, la col·locació d'un nou paviment amb rajols a tota l'església i el presbiteri,⁸⁰ l'embelliment amb guix, entre 1757 i 1759, del creuer i la cúpula⁸¹ i, en 1768, la finalització de la construcció del cor, ja esmentat.⁸²

L'ampliació de l'església, amb la consegüent enderroc de les parets de la nau primitiva, comporta, necessàriament, la reubicació dels altars que hi estan distribuïts. Aquests es traslladen dins de les noves naus i es deixa la central lliure per a la feligresia. La documentació no ha registrat cap

⁷⁸ Ferrer. *Actes...* p. 242.

⁷⁹ AMSJA. Correspondència de Francesc Bertran i Narberas, notari (annex documental, núm. 16). Aquest notari va rebre l'encàrrec de protocol·litzar la taba per a la construcció de la façana. D'entre els seus protocols, conservats a l'ACCE, cap correspon a la data probable de formalització de la subhasta i de l'adjudicació de l'obra.

⁸⁰ Les teuleries del mas Planàs, de Sant Joan de les Abadesses, i de la Serra del Boix, de Ripoll, proporcionen 400 i 250 rajols de pam, respectivament, per a l'enllosat. La col·locació va a càrrec de Jeroni Bertran i d'Antoni Isalguer, mestres d'obres, i de Dionís Verdaguer, manobre. (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 39v, 41v i 46v)

⁸¹ “Se enlluhi de guix tota la cupula y crusero de dita parroquial iglesia” (AMSJA. Manual sisè d'Antoni Vinyes Ferrer, notari. 21 d'agost de 1768, s.f.).

⁸² “Així mateix declaram y certificam: que lo Noble Senyor Don Rafel de Asprer, en dita present vila populat, se oferi pagar, com en effecte pagá, la construccio del cor de dita parroquial Iglesia; y haventsens participat per dit reverent rector, unanimes convingueren que dit Noble Senyor posas sas armas a la testa de dit cor, com vuy si troban esculpidas en una pedra” (AMSJA. Manual sisè d'Antoni Vinyes Ferrer, notari. 13 d'agost de 1768, s.f.).

d'aquests moviments, que sens dubte són importants, ni tampoc, excepte per a l'altar de les Ànimes⁸³ i per al nou de la Mare de Déu de la Mercè,⁸⁴ res ens fa pensar que, una vegada engrandida l'església de Sant Pol, es dugués a terme la substitució de tots els altars per uns altres de nova factura, tal com afirmen Junyent i Parassols.⁸⁵ Tanmateix, confiem que noves recerques permetin posar una mica de llum en aquestes qüestions que, ara per ara, són una incògnita.

La dinàmica per reformar arquitectònicament el temple durant la segona meitat del segle XVIII també es manifesta amb la renovació i el manteniment dels atuells litúrgics de l'església parroquial. Entre altres exemples, destaquem quan el 1756 el fuster santjoaní Pau Porcell, que està en nòmina periòdica de l'obreria, cisalla les creus del viacrucis i, en 1777, per un import considerable, es reparen les creus de plata i es fa un tàlem nou i s'arregla el vell.⁸⁶ En 1782, Antoni Francesc Asprer Asprer⁸⁷ entrega a la parròquia les relíquies dels sants Joan i Pau dutes expressament de Roma perquè es col·loquin dins el reliquiari de plata de Sant Pol, que encara avui es conserva al Museu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses.⁸⁸ Aquell mateix any, amb motiu del trencament de la campana de Sant Pol, l'ajuntament autoritza que el rendiment d'unes terres comunals es destinin a l'obreria per a fondre'n una altra. La nova campana, que es bateja amb el nom de Maria de la Mercè, es beneeix el 29 de juny de l'any següent i l'apadrinen Ramon Serralta Gironella i Teresa Vilardell, vídua de Climent Colomer, propietari del mas la

⁸³ "Se nota que, per olvit en los presents comptes, no se ha fet entrada ni eixida de aquellas cent lliuras que Joseph Serra y Orri, pages de Vallfogona, als 17 setembre de 1775 entregá a la obra per la llucio que feu dit die de aquell censal de preu cent lliuras que tots anys, als 6 desembre, feya y prestava a la obra de la iglesia parroquial, qual quintatat [sic] servi per pagar â Jacinto Cabessa escultor, part del preu del retaula de Animas de dita parroquial, ab consentiment dels tres curats y obrers" (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 76r)

⁸⁴ "El 1779 fou creada la confraria de la Mercè amb altar" (Junyent. *El monestir...* nota 52, p. 182)

⁸⁵ "Sus altares, algunos de buena escultura, son todos del siglo XVIII" (Parassols. *Sant Juan...* p. 145); "Desaparegueren els vells retaules, substituïts pels nous" (Junyent. *El monestir...* p. 137)

⁸⁶ AMSJA. Llibre de l'obra... f. 51v i 77r.

⁸⁷ 1753-1831, fill de Josep Antoni Asprer Miquel i de Teresa Asprer Asprer, i espòs de Maria Antònia Canal.

⁸⁸ AMSJA. Llibre de l'obra... f. s. núm. 4. Inventari del patrimoni del monestir de Sant Joan de les Abadesses, núm. 143.

Serra del Cadell.⁸⁹ Finalment, els obrers de Sant Pol adquireixen un orgue: el pagament dels ports per a dur-lo fins a Sant Joan i les despeses de l'orguener per a fabricar-lo —malauradament desconeixem el seu nom— i instal·lar-lo es registren entre els anys 1791 i 1794.⁹⁰

Al tombant del segle XIX, l'església de Sant Pol enceta una etapa de consolidació arquitectònica i litúrgica que es caracteritza pel manteniment constant de l'edifici. Amb les obres del segle precedent, el temple es va dignificar substancialment, dotant-lo de suficient espai per atendre el culte i amb una vida parroquial —participació de les confraries, celebració d'aniversaris i recepció de llegats, per exemple— que continua essent notablement activa. Les despeses per a la reparació de les cobertes de l'església⁹¹ i per emblanquinar (pintar i enguixar) el seu interior se succeeixen periòdicament.⁹² Es consoliden els retaules, s'amplia la capacitat musical de l'orgue i es reparen calzes i altres elements essencials de les celebracions litúrgiques.⁹³ En 1820, la comunitat parroquial se sent prou forta, tot i l'oposició de la col·legiata —que s'ha resistit secularment a qualsevol intent d'innovació litúrgica que pugui qüestionar la seva autoritat damunt de la parròquia— per demanar l'autorització del

⁸⁹ Ferrer. *Actes...* p. 267 i 534-536. Les despeses d'aquesta nova campana, i en especial les minuts al courer, han quedat perfectament registrades als folis 80v i 81r del Llibre de l'obra de Sant Pol.

⁹⁰ AMSJA. Llibre de l'obra... f. 85r i 86r.

⁹¹ Any 1805: compra de 675 teules (20 lliures i 5 sous); any 1807, compra de 1.000 teules, amb els ports (48 lliures i 15 sous); any 1829: compra de 500 teules (13 lliures, 2 sous i 6 diners); any 1837: "per adobar lo teulat e yglesia" 60 lliures; any 1849: compra de 100 teules (4 lliures, 6 sous i 3 diners); any 1851: "per adobar lo teulat de la iglesia" 13 lliures, 1 sou i 6 diners; any 1853: "per vint y sinch teulas", 1 lliura, 2 sous i 6 diners; any 1855: "adobar lo teulat de la yglesia" 19 lliures i 16 sous. (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 92r, 92v, 100v, 103v, 104v, 105v, 106r i 107r.)

⁹² Any 1816: "Lo senyor canonge Creuhet, per emblanquir la iglesia, ha donat" 25 lliures i, a més, consta la despesa de 58 lliures, 2 sous i 6 diners "per emblanquir la iglesia"; Any 1821: s'emblanquina el cancell. (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 95r, 95v i 97v)

⁹³ En 1821 i 1830 es repinten els retaules de Sant Bernardí i el del Santíssim Sagrament —també anomenat l'altar del Sant Crist— en el qual, prèviament, el fuster Joan Bassaganya hi ha fet importants reparacions, que sumen 81 lliures, 16 sous i 2 diners. (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 97v, 101r i 102r). L'any 1816, la parròquia rep una donació de 90 lliures de les Cinc Dignitats Reials per col·laborar en l'arranjament de l'orgue, que es valora en 400 lliures, i, en 1850, es destinen 340 lliures per ampliar-lo, feina que probablement va realitzar l'orguener Joan Pau Obradors (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 95r, 96v, 104v i f. s. núm. 9). Durant l'exercici 1816-1817 es gasten 7 lliures i 10 sous per pintar i daurar les barres dels tàlems. L'any 1837 es fon una nova campana, la mitjana, que costa 300 lliures. (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 104r).

bisbe de Vic per celebrar una processó per la tarda de la festa dels sants patrons.⁹⁴

L'any 1851 es formalitza un concordat entre l'Estat espanyol i la Santa Seu. El seu articulat determina un conjunt divers de prerrogatives de l'Església Catòlica i d'assignació i potestat de la institució quant a les rendes i impostos que pot percebre. L'acord inclou una reorganització dels ordes religiosos i dels organismes de culte, entre els quals, les col·legiades. Aquestes, segons l'article 21, "*cualquiera que sea su origen, antigüedad y fundación, quedarán reducidas, cuando las cir cunstancias locales no lo impidan, á iglesias parroquiales.*"⁹⁵ En aplicació d'aquest article, doncs, se suprimeix la col·legiata i, a partir d'aleshores, comença el traspàs progressiu de les atribucions parroquials de què, des de segles, havia gaudit l'església de Sant Pol cap a la veïna església de l'antic monestir de Sant Joan de les Abadesses. Fins al 1855, però, el rector i els obrers continuen vetllant pel manteniment de l'edifici parroquial. A partir d'aleshores, ja no es renovaran els càrrecs.⁹⁶ En 1879, el bisbe de Vic dissol definitivament la col·legiata i, a partir d'aleshores, assumeix, de forma única, la funció parroquial.⁹⁷

A començament del segle XX, sense una obreria i un culte estables — tot i la commemoració periòdica d'algunes festivitats i la celebració mensual de l'eucaristia—,⁹⁸ l'edifici de Sant Pol inicia un procés de degradació, lent però constant, que culmina, fatalment, amb el desgavell social dels primers dies de la Guerra Civil espanyola. La destrucció del patrimoni de

⁹⁴ D'aquesta petició s'ha conservat, cosit al Llibre de l'obra de Sant Pol, una còpia de les peticions i de les respostes de les parts, amb l'expressió dels arguments a favor i en contra de la concessió (AMSJA. Llibre de l'obra... f. s. núm. 1).

⁹⁵ Fort. *El concordato...* p. 17.

⁹⁶ L'any 1853 encara consten, en la liquidació dels comptes de la parròquia, Tomàs Padrós com a rector, i com a obrers Manuel Blanxart Siqués, Antonino Colomer, Joan Folcrà i Joan Soldevila. L'any següent, els obrers ja són només dos, Antonino Colomer i Esteve Blanxart Corriols, fill de Manuel, que assumeix el càrrec, suposem, per cooptació familiar, atès que no consta la seva elecció. I l'any següent, en lloc del rector, actua el prevere Josep Casademunt en qualitat d'ecònom (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 106r-107r).

⁹⁷ Masdeu. *Sant Joan...* p. 83.

⁹⁸ L'ofici de Dilluns de Pasqua, la festa dels patrons Joan i Pau, la de la Mare de Deu de la Mercè i la que organitza la confraria de Sant Isidre en honor al seu patró, són diades que se celebren a Sant Pol amb total normalitat i acurada solemnitat fins a l'inici de la Guerra Civil espanyola. Malgrat la dessacralització com a temple parroquial, Sant Pol forma part de l'imaginari religiós de la vila. N'és una prova, per exemple, quan el bisbe Torres i Bages visita la població a principis d'octubre de 1915 i participa en una professó des de l'antiga església: "Dimarts, dia 5: a dos quarts de 7 de la tarda,

l'Església esdevé l'objectiu d'un sector de la societat. A Sant Joan de les Abadesses, Vicenç Martin Alsina, l'alcalde d'aleshores, amb el suport d'una part del consistori, s'esforça per evitar-la.⁹⁹ Fins al dimarts 21 de juliol de 1936, la situació a la vila sembla tranquil·la, però aviat es torça. Aquell capvespre es crema una part del mobiliari de l'interior de l'església monàstica; suposem que la pira incendiària més fatídica, al monestir i a Sant Pol, s'encén l'endemà. Els esdeveniments similars que es produeixen arreu del país motiven la reacció del Govern de la Generalitat de Catalunya amb l'aprovació del decret de la Conselleria de Cultura, el dia 23 de juliol, de creació urgent dels comitès de salvaguarda dels edificis públics a cada localitzat del país.¹⁰⁰ A Sant Joan, aquest comitè, que sota l'aparença de pretendre la confiscació dels béns, s'hi amaga una decidida voluntat de protecció i de salvaguarda del patrimoni artístic, es constitueix el dia 27 de juliol.¹⁰¹ El mateix dia es requisen els edificis del monestir —una actuació de la qual sabem prou detalls, en especial quant a l'arxiu— i de l'església de Sant Pol, que, a causa del seu lamentable estat després del saqueig, el raport de la informació que proporciona l'acta que es redacta és simple.¹⁰² Durant el

entrada del Ilm. y Rdm. Sr. Bisbe. El clero, administracions, confraries y col·legis sortiran en professó de l'església del monestir amb la veracreu sota talem per a rebre, en l'església de Sant Pol, al senyor Bisbe, que, revestit de pontifical y acompanyat de les autoritats, s'agregarà a la professó" (AMSJA. El Santíssim Misteri. Butlletí parroquial, octubre de 1915, p. 7).

⁹⁹ L'actitud de l'alcalde de Sant Joan de les Abadesses per impedir la destrucció indiscriminada del patrimoni de la vila queda de manifest quan "para evitar desmanes" dirigeix personalment el registre que es realitza al monestir a les onze del matí del 21 de juliol de 1936. Quan acaba la inspecció, segella l'església i s'endú les claus. Tanmateix, no pot aturar el fet que "*por la noche, unos cuantos de Ripoll, apoyados por unos pocos de la población, quemaron los confesionarios y algunos bancos; los dirigentes del pueblo impidieron el hacer más destrozos en la iglesia*" (ABEV, 1939, juliol, 29. Resposta de Martí Sanguas, rector, i d'Estanisla Relats, vicari, a la *Relación que ha de prepararse de hechos ocurridos con motivo del Movimiento Nacional del 18 de julio de 1936. Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich*, sábado, 29 de abril de 1939, núm. 4, p. 66-69).

¹⁰⁰ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 206 (24 de juliol de 1936), p. 674.

¹⁰¹ Aquesta comissió o comitè constituït "per a vetllar la conservació dels edificis públics i objectes que siguin del patrimoni del poble, amb la única i exclusiva missió de procedir a l'inventari i incautació [sic] dels objectes i edificis" estava format per Vicenç Martin Alsina, alcalde president, Enric Sunyer Rius, Pelai Soler Serrat, Joan Moreta Prat i Josep Duran Hombravella, vocals, i Josep Pineda Costa, com a secretari (AMSJA. Acta de confiscació de les esglésies de Sant Pol i del Monestir i de l'Arxiu del Monestir, 528).

¹⁰² "Després d'unes breus paraules de la Presidència, el Comitè es trasllada a l'església de Sant Pol, incautant-se [sic] de l'edifici, sense inventariar cap objecte dels que s'hi han trobat per considerar que els mateixos no tenen, a judici d'aquest Comitè, cap importància" (*Ibid.*)

conflicte, es practica una obertura al mur de l'absis central de Sant Pol, per a facilitar el seu ús com a taller i garatge.

Acabada la guerra, despullat el seu interior i amb greus afectacions estructurals, el temple de Sant Pol entra en una etapa irreversible de degradació a tots els nivells, més i tot quan tots els recursos possibles es destinen a la reconstrucció del monestir de Sant Joan, també greument malmès per la contesa bèl·lica.¹⁰³ No és fins a principis de la dècada dels anys 60 del segle XX que l'ajuntament de la vila emprèn un seguit de gestions per a promoure'n la restauració. L'estiu de 1961, el Director General de Belles Arts, Gratignano Nieto Gallo, acompanyat de Miquel Oliva Prat, delegat provincial del Servei de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional, visiten l'església de Sant Pol i s'interessen per la restauració del monument. Tanmateix, sense una qualificació específica i oficial que el declari d'interès nacional, les inversions per a dur-la a terme es deriven cap a altres intervencions de la província. La tramitació de l'expedient per a la declaració de Monument Històric Artístic s'accelera amb motiu de l'ensorrament d'una part de la coberta, provocada per l'abandonament de l'edifici i les intenses pluges d'aquells primers anys del decenni.¹⁰⁴ Les obres de restauració de Sant Pol s'inicien l'any 1964 sota la direcció d'Alejandro Ferrant Vázquez, arquitecte del Servei de Defensa del Patrimoni Artístic

¹⁰³ Tanmateix, Jaume Espona Brunet, mecenes principal de la restauració del monestir, va tenir prou energia, segons Miquel Oliva Prat, per destinar alguns recursos per aturar, passada la Guerra Civil espanyola, la degradació arquitectònica de l'església de Sant Pol: "*Ya en tiempos posteriores a la terminación de nuestra Guerra de Liberación, fueron iniciados unos trabajos de restauración bajo los auspicios del malogrado mecenas D. Joaquín [sic] Espona, [...] quedando interrumpidas las obras de la iglesia de San Pol por el fallecimiento del mencionado Sr. Espona*" (Arxiu MAC-Girona. Fons "Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional-Delegación Provincial de Bellas Artes" Capsa: Ripoll-Sant Joan de les Abadesses). Segurament, la intervenció promoguda per Espona estava relacionada amb el trasllat i la instal·lació, a la paret nord del temple, dels elements barrocs que s'estaven desmuntant del cambril del monestir (vegeu annex fotogràfic, núm. 5). Volem agrair al Sr. Josep M. Llorens i Rams, del MAC-Girona, les facilitats que ens ha donat per consultar el fons documental conservat en aquell museu. Per aprofundir en la figura de Jaume Espona, hom pot consultar Esteve (*Josep estevescrits*, p. 117-120) i Junyent (*El monestir...* p. 172).

¹⁰⁴ La incoació de l'expedient s'inicia el 14 de setembre de 1963; a partir d'aleshores, l'església de Sant Pol queda "*desde este momento bajo la protección del Estado, no pudiéndose hacer obras ni reformas en la misma sin el correspondiente permiso*". La preceptiva memòria justificativa per a la corresponent aprovació, redactada per Miquel Oliva Prat, es presenta el 31 de gener de l'any següent a la Real Academia de San Fernando de Madrid (Arxiu MAC-Girona. Fons "Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional-Delegación Provincial de Bellas Artes". Capsa: Ripoll-Sant Joan de les Abadesses).

Nacional, amb l'activa col·laboració de l'esmentat Oliva i amb el patrocini de la Direcció General de Belles Arts del Ministeri d'Educació. Bàsicament, aquesta intervenció consisteix a desenrunar l'espai, desfer tots els elements del segle XVIII per fer aflorar les traces romàniques del temple, reconstruir els tres absis —els laterals havien estat mutilats per l'ampliació barroca—, consolidar la cúpula, reparar la coberta del campanar i rematar la façana donant-li un nou perfil seguint les pautes de les restes localitzades durant l'enderroc del frontis barroc.¹⁰⁵

La intervenció realitzada a Sant Pol li va conferir un aspecte de jaciment arqueològic. Ben aviat, hom veié la necessitat de complementar-la amb la urbanització del seu entorn. El març de 1971, Miquel Oliva Prat visita novament la vila i informa l'alcalde de l'encàrrec per a la redacció d'aquest projecte i de l'aprovació d'assignació pressupostària. Els arquitectes Joan Bassegoda Nonell i Guillem Sàez Aragonés assumeixen la direcció de l'actuació,¹⁰⁶ que es realitza en el decurs de l'any següent.¹⁰⁷ Aquesta consisteix, essencialment, a augmentar lleugerament l'alçària dels murs de la nau primitiva perquè, visualment, les respectives arrencades a la façana s'enllacin amb les entregues de la capçalera, tot definint amb més concreció l'espai de la nau central, que preveuen coberta de gespa. També programen unes grades a tres nivells en el lloc ocupat per l'antiga nau lateral de migdia, però, finalment, en 1973, quan s'enderroca la casa adossada, tan sols es construeix un mur baix que la perfila.

En l'actualitat, i una vegada consolidat com a monument, l'església de Sant Pol ha estat un viu testimoni de l'activitat cultural de la vila: durant la dècada dels anys 80 del segle passat, els veïns propers al temple van promoure'n anualment la celebració de l'eucaristia per la festa de Sant Pere i,

¹⁰⁵ A Oliva. *La iglesia...* p. 32 i 33 es descriu amb detall l'abast d'aquesta intervenció.

¹⁰⁶ El primer dibuix que disposem de la intervenció dels arquitectes Bassegoda i Sàez, molt simple i amb poc detall del propòsit, duu per data l'abril d'aquell any. La planimetria tècnica definitiva del projecte està datada a l'octubre de 1972. (Arxiu MAC-Girona. Fons "Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional-Delegación Provincial de Bellas Artes". Capsa: Ripoll-Sant Joan de les Abadesses.)

¹⁰⁷ "Existe una gran actividad en la reconstrucción de la iglesia de San Pol. Como dejó ordenado el Sr. Bassagoda en su última visita, se está bajando el pavimento de la nave central [...] Hoy el carpintero ha terminado el cambio de la madera que se encontraba en mal estado del techo del campanario, seguidamente, los albañiles han empezado a cubrirlo". 9 de maig de 1972. Carta de Josep Bosch Ginesta, alcalde de Sant Joan de les Abadesses, a Miquel Oliva Prat (Arxiu MAC-Girona. Fons "Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional-Delegación Provincial de Bellas Artes". Capsa: Ripoll-Sant Joan de les Abadesses).

en 1981, es va fer l'intent, no reeixit, de reconstruir-la totalment. El 3 de març de 2006 es van col·locar tres campanes noves, que repiquen de forma programada i coordinada amb les del monestir, el 2008 es va retirar el timpà original de la portalada,¹⁰⁸ que va ser substituït per una reproducció i, finalment, el 9 d'abril del 2016, el campanar va recuperar el rellotge de sol que el temps n'havia esborrat el rastre.

ELS RETAULES PRECEDENTS

Hem acabat el recorregut per la història de l'església de Sant Pol. Hem esbossat un relat que, principalment, ha destacat els fets relacionats amb l'arquitectura del temple. A continuació, centrarem la nostra exposició en el seu altar major i en els retaules que van presidir aquell espai.

L'absis central de l'església de Sant Pol, com hem fet esment en l'apartat anterior, estava dedicat als sants patrons de la parròquia, els germans Joan i Pau, soldats romans que van ser martiritzats a mitjan segle IV quan van negar-se a renegar de la fe cristiana que professaven. La part essencial del discurs iconogràfic d'aquell absis, doncs, ha girat a l'entorn de la representació dels titulars de la parròquia, els quals, com és habitual, s'identifiquen amb els símbols que els defineixen: la palma del martiri i l'espasa de soldat.

És evident que els àmbits al voltant de qualsevol presbiteri, com en el cas que ens ocupa, es van proveir, des de l'origen, amb els ornaments bàsics per a emmarcar la litúrgia. D'aquests, les imatges eren les peces essencials, ja fossin exemptes o integrades en un programa discursiu més ampli i elaborat, com el que es persegueix amb la realització de frontals o retaules. Era usual que l'altar principal o les representacions figurades més importants del temple es complementessin amb altres elements ornamentals amb la finalitat de contribuir a sacralitzar-los. És el cas, precisament, que succeeix a l'església de Sant Pol: la primera notícia relativa al mobiliari litúrgic de l'absis central es refereix a la col·locació d'un cobricel pintat —o baldaquí— amb la representació del Crist en majestat flanquejat per dos àngels amb encensers. L'encàrrec d'aquesta obra per a l'altar major, juntament amb els baldaquins respectius pels altars dels absis menors de sant Gabriel i de santa Margarita,

¹⁰⁸ Una vegada retirada del seu emplaçament original, la peça va ser restaurada pel Centre de Restauració de Béns Mobles de Catalunya (CRBMC) i el 17 de desembre de 2010 es va col·locar al Museu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses.

es formalitza el 6 d'octubre del 1308 a un pintor, anomenat mestre Joan, habitant de Perpinyà.¹⁰⁹

En aquest context de principis del segle XIV, amb què s'impulsa l'ornamentació de l'església parroquial, ens falten notícies que demostrin la presència de la representació iconogràfica dels sants patrons Joan i Pau a l'absis central, però res tampoc ens ho fa desmentir. L'evidència es produeix pocs anys després, concretament entre els anys 1341 i 1345, quan es completa el programa d'embelliment d'aquest altar amb l'encàrrec a l'escultor Bernat Saulet de la construcció del bell retaule de la Passió, conservat des de l'any 1889 al Museu Episcopal de Vic,¹¹⁰ i el cisallat de les imatges dels sants titulars, que malauradament no han arribat fins als nostres dies.

Sobre Bernat Saulet podem complementar substancialment les notícies de què fins avui disposem d'aquest escultor¹¹¹ i, fins i tot, gràcies als nous documents recentment exhumats, proposar noves hipòtesis sobre la seva procedència i prosopografia. En els documents santjoanins, la forma *Saulet* només apareix en una de les vuit referències de què disposem fins ara i en un context de catalanització de les altres paraules del mateix text.¹¹² Per tant, podem convenir que el cognom Saulet és el resultat de l'adaptació de la forma llatina “de Uleto”, que és predominant —en només dues ocurrències és “de Oleto” o “de Olleto”—, una vegada s'ha incorporat l'article salat (ça o sa), com podem comprovar sense esforç en els nombrosos exemples d'altres cognoms que proporcionen els registres

¹⁰⁹ Josep Masdeu (Masdeu. *Construcció...*) i Josep Gudiol (Gudiol. *Els trescentistes...* p. 75-76 i 176; *Els primitius (primera...* p. 72-73 i *Els primitius (segona...* p. 361) ens proporcionen la notícia referent a la construcció dels tres baldaquins per als altars de Sant Pol realitzats pel pintor mestre Joan. Aprofitem ara per transcriure de nou, una vegada revisat amb l'original (vegeu l'annex documental núm. 2), aquest important contracte i, també, dos registres notariais complementaris (vegeu l'annex documental núm. 1 i 3), el primer relacionat amb l'embelliment pictòric del temple de Sant Pol (Gudiol. *Els primitius (primera...* p. 59) i el segon, inèdit, que demostra l'arrelament d'aquest pintor a la nostra vila i la consegüent possibilitat, certament plausible, que hi establís un taller estable del seu ofici.

¹¹⁰ Les circumstàncies del trasllat del retaule de Sant Pol a Vic, així com les de la resta del patrimoni artístic del monestir de Sant Joan de les Abadesses avui conservat al Museu Episcopal de Vic, estan perfectament documentades gràcies als treballs de Josep Esteve Cubí redactats amb motiu del litigi que van mantenir la Junta del Monestir santjoaní i les autoritats diocesanes entre els anys 1987 i 2003; quant al retaule, vegeu els documents “Puntualitzacions, 3”, p. 12-16 i “Puntualitzacions, 5”, p. 24-27 (AMSJA).

¹¹¹ Bracons. *Bernat...* p. 140-142.

¹¹² Ens referim a “rerataula” per “retrotabulum” (apèndix documental, núm. 5).

notarials del segle XIV. En cap dels documents de la família Saulet s'hi esmenta d'on procedeixen. Per fer-ho, proposem fer cas a la pronúncia del mot que esmenta Joan Coromines (*uléta*) per a l'entrada Oleta, una petita població del Conflent, situada vora el riu Tec.¹¹³ Aquesta procedència geogràfica de la nissaga és versemblant atesos els llaços humans, religiosos, econòmics i comercials amb la nostra vall del Ter. Si així fos, i seguint a Coromines quant a l'etimologia del cognom, *Saulet* no deriva pas d'*Aulet* o *Auleda*, que evoluciona cap a *Sauleda*, sinó que determina, com és freqüent, el lloc o la població d'on l'individu és natural. Res ens demostra, tanmateix, que Bernat Saulet, l'escultor del retaule de la Passió, nasqués a Oleta;¹¹⁴ en tot cas, sí que som del ferm parer que, com a mínim, la seva família en procedia.

L'escultor Bernat Saulet era fill de Bernat i de Sibil·la, i tenia un germà, Jaume. La família —potser després d'un període on van fixar la residència a Sant Pau de Segúries—¹¹⁵ s'estableix a Sant Joan de les Abadesses pels volts de l'agost de 1326, quan el pare, paraire de professió, adquireix la tercera part d'una societat destinada a la fabricació de draps de llana.¹¹⁶ Les relacions entre paraires camprodonins i els habitants de Sant Joan de les Abadesses és una constant durant la primera meitat del segle XIV.¹¹⁷ L'oportunitat de negoci, doncs, és aprofitada pels santjoanins amb capacitat econòmica per, d'una forma progressiva, establir a la vila aquesta manufactura dedicada a la fabricació d'aquest producte. Tanmateix, l'activitat no

¹¹³ Coromines. *Onomasticon...* vol. VI, p. 24-25.

¹¹⁴ L'historiador Josep Bracons afirma que els documents "barcelonesos" sobre Bernat Saulet esmenten que és "oriünd de Camprodon, del bisbat de Vic [sic]" (Bracons. *Bernat...* p. 140).

¹¹⁵ El 16 de novembre de 1309, l'abat del monestir estableix el mas Illa, de Segúries, a Bernat "Olleti, de Seguriis" (AMSJA. Canalars IV, f. 176r.)

¹¹⁶ Bernat i Guillem Rovira, fills de Ripoll Rovira, produeixen draps en un obrador, la gestió del qual s'ha formalitzat entre ells per mitjà d'una societat. Sabem que, per a la constitució d'aquesta societat, Bernat aporta dues terceres parts del capital (52 lliures) i, lògicament, Guillem la resta. El dia 12 d'agost de 1326, Bernat ven a Bernat Saulet, paraire, una de les dues parts que disposa en l'empresa (26 lliures) i, a partir d'aleshores, el nou propietari participa proporcionalment, com pertoca, en els beneficis de l'obrador (ACRI. Llibre de contractes de la família Roures, de Jaume Rovira i de Guillem Vidabona, f. 155r.).

¹¹⁷ Per aquesta època, de la llista de drapers de Camprodon que distribueixen el seu producte a Sant Joan de les Abadesses sobresurten, especialment, Pere Corona i Guillem Pomer. Es conserven nombrosos exemples de la seva activitat comercial; d'entre els seus clients podem esmentar l'abat Ramon de Bianya, quan els compra, el 8 de juliol de 1326, cinc canes i tres pams d'un drap de color verd per 96 sous i 9 diners (ACRI. *Ibid.*, f. 153v.).

estarà plenament consolidada fins a partir de la dècada dels anys vuitanta d'aquell segle.¹¹⁸

L'any 1340 localitzem el primer esment de l'escultor Saulet: el seu germà Jaume, que viu a Sant Pau de Segúries, el nomena procurador perquè en el seu nom reclami o gestioni amb el seu pare, enviudat, la legítima que li pertoca.¹¹⁹ En dos documents més, de finals de l'any següent, Saulet adquireix certa quantitat de blat i un drap de color blau; el detall d'aquests actes posa de manifest que, tot i mantenir una relació més o menys estable amb la vila de Sant Joan, Bernat Saulet té un vincle molt estret amb la veïna població de Sant Pau de Segúries —segurament encara hi resideix.¹²⁰ A continuació, analitzem la resta de les notícies que disposem sobre l'escultor i que fan referència únicament a l'encàrrec del retaule de la Passió per a l'església de Sant Pol.

Tot sembla indicar que, segons la documentació conservada, la Universitat de la vila promou la construcció del retaule per mitjà dels obrers de l'església parroquial. Els personatges que hi intervenen són uns parroquians que formen part del col·lectiu d'aquelles famílies que feiem l'esment en els apartats precedents i que, progressivament, adopten un paper protagonista en els afers de la vila i de la parròquia. El 6 de maig de 1341, Guillem Santigosa i Pere Roca, els obrers de l'església,¹²¹ manifesten que Jaume Rovira, jove, ha entregat seixanta sous a Bernat Saulet; aquests diners procedeixen dels parroquians subjectes a Ramon de Bianya, això és, que són homes propis i sòlids de l'abat del monestir. De Jaume Rovira, jove, sabem que pertany a una nissaga amb una sòlida trajectòria en diversos negocis relacionats amb la gestió de les rendes del monestir

¹¹⁸ La documentació exhumada fins ara ens permet suggerir que l'afermament de la producció de draps a la vila de Sant Joan de les Abadeses es produeix de forma paral·lela a la regularització dels diferents oficis que hi intervenen, en especial el del tint. La societat d'aquest ofici, constituïda l'any 1386, va comptar, com també sospitem per als paraires, amb el concurs d'alguns habitants procedents de Camprodon. Ho sabem perquè, el 13 d'abril de 1397, l'abat Arnau de Vilalba, en agraïment perquè gràcies als nouvinguts "*dicta villa fuit pluribus habitatoribus et aliis artificibus populata*", els concedeix que puguin gaudir de les mateixes llibertats i franqueses que la resta dels vilatans. En concret, van ser els germans Francesc i Guillem Falcó, Arnau Gener, Pere Bolós, paraires de llana, i Pere Serradell, tintorer "*et quidam alii, tam parator es quam textores, pentinatores et scardaçatores ville Campi Rotundi et aliorum, et aliorum villarum et locorum*" (ACRI. Llibre del Tint, f. 125r).

¹¹⁹ Apèndix documental, núm. 4.

¹²⁰ Apèndix documental, núm. 8 i 9.

¹²¹ Alguna responsabilitat ostentaven a la parròquia quan s'especifica que ambdós ordenen que Jaume Rovira transfereixi l'import a l'escultor Saulet: "*quod vos [Jaume Rovira], de licencia et voluntate nostra [Guillem i Pere], solvistis et tradidistis Bernardo Saulet [...]*" (apèndix documental, núm. 5).

i, a més, en altres de domèstics, que són més habituals en els perfils similars d'homes dedicats al comerç i al crèdit durant els segles baixmedievals. El seu pare, també Jaume de nom, durant anys és el delmer del monestir, això és, l'oficial encarregat de recaptar la desena part dels fruits dels homes i dones dels territoris de la institució. Actua amb freqüència, també, com a batlle de sac i com a prestador de l'abat.¹²² Podem suposar, doncs, que els diners que Jaume, el jove, té en el seu poder i que lliura a Saulet provenen del rendiment d'algun ofici que exerceix —que disposava, com era freqüent, per transmissió de pares a fills— o per un arrendament concedit per l'abat; aquest, per la necessitat o conveniència d'entregar-los als obrers, ho fa per mitjà de Jaume Rovira a compte del rendiment de les prerrogatives de què disposa. La Universitat de la vila, doncs, per mitjà dels obrers de l'església, l'autoritzen perquè els destini per cursar l'encàrrec del retaule de Sant Pol. L'època que segueix al lliurament confirma la recepció dels diners per part de Saulet i, seguidament, l'escultor promet a Jaume Rovira, jove, que, abans de la festivitat de Sant Joan Baptista d'aquell 1341, haurà aplegat a la vila de Sant Joan tota la pedra necessària per a la construcció del retaule —l'alabastre.

La següent notícia la trobem el 16 de juliol següent, quan Bernat Saulet promet a Jaume Rovira, jove, i a uns "*ceteris hominibus dicte ville*", executar el retaule, amb la definició de les seves característiques —el contingut iconogràfic, les mides i altres detalls ornamentals— i el seu preu —mil sous, que els hi abonaran en dos terminis. En aquest contracte s'esmenten les dues escultures dels sants titulars de la parròquia, que també es compromet a realitzar l'escultor contractat. Els "diversos homes de la vila" a què es refereix el document, i que actuen juntament amb Jaume Rovira, jove, han d'ésser els que s'esmenten en la tercera i la quarta notícia de què disposem sobre el retaule de la Passió de Bernat Saulet. Efectivament, el 16¹²³ de maig de 1342,

¹²² L'activitat de Jaume Rovira, pare, es pot resseguir per mitjà del seu llibre particular, que abasta el període comprès entre els anys 1313 i 1332, en el qual es consignen sis-cents seixanta registres o actes notariaus que defineixen la seva trajectòria comercial, econòmica i, sobretot, creditícia; fer-ne una síntesi en aquesta nota és impossible. Com a curiositats, esmentem que el novembre de 1319, Jaume avança les despeses del metge de Besalú, Bendit Deus lo Gard, jueu, (set-cents sous) quan és requerit per curar la malaltia de l'abat Ramon de Cornellà, o quan l'abril del 1322 presta mil sous a l'abat Guillem (de Sant Joan de Pla de Corts) perquè pugui abonar a la cúria romana els preceptius drets d'aprovació papal del seu nomenament com a abat del monestir (ACRI. Llibre de contractes de la família Roures, de Jaume Rovira i de Guillem Vidabona, f. 96v i f. 105r, respectivament).

¹²³ Vegeu la nota 171 incorporada a l'apèndix documental, núm. 10.

amb motiu de l'incompliment del termini de finalització de l'obra, que hauria d'haver estat enllestida per la Pasqua d'aquell any, Bernat Saulet formula una nova promesa a Jaume Rovira, jove, i a Arnau Cloquer i a Bernat Rovira, de la vila de Sant Joan, i a l'esmentat Guillem Santigosa, del terme parroquial, segons la qual entregarà l'obra per Tots Sants i, a més, es compromet a no treballar en cap altra feina fins que el retaule contractat no s'hagi acabat.¹²⁴ Els estudis sobre el retaule han passat per alt un nou incompliment de Bernat Saulet d'aquest compromís —i que allarga notablement la cronologia de la peça— perquè el 22 de març de 1345 el promotors confessen deure-li disset lliures (tres-cents quaranta sous), una vegada han comprovat que s'ha enllestit la construcció del retaule.¹²⁵

Des de mitjan segle XIV, el retaule de Bernat Saulet presideix l'absis central de l'església de Sant Pol, on s'hi representen les vint magnífiques escenes del cicle pasqual, des del Diumenge de Rams fins a l'Ascensió, amb una seqüència dels fets més o menys canònica.¹²⁶ La inclusió de les dues imatges dels sants titulars de forma integrada en el discurs del retaule, ni que hi fossin mínimament relacionades, és una incògnita. Els retaules relacionats estilística i cronològicament amb el de Sant Pol podrien indicar una determinada pauta o similitud compositiva —en especial el de Santa Maria la Blanca, del monestir de Sant Joan de les Abadeses, i el de Santa Maria, de l'església de Sant Cristòfol de Beget. Malauradament, però, no podem aprofundir més en aquesta qüestió.

L'obra de Saulet perviu durant segles i, singularment, poc més de dos-cents anys després de ser esculpit, s'integra en el discurs del segon retaule de l'altar major de l'església de Sant Pol, en aquesta ocasió construït amb fusta. A mitjan segle XVI es devia encarregar la seva construcció; malauradament, però, desconeixem el seu autor. Les notícies que conservem provenen de quan es pinta i es daura. El 10 d'agost de 1561, els prohoms de la vila i el obrers de l'església encarreguen a Antoni Peitaví, Joan Perles i Nicolau Masó,¹²⁷ pintors establerts a Puigcerdà, que executin un detallat repertori

¹²⁴ Apèndix documental, núm. 10.

¹²⁵ Apèndix documental, núm. 11.

¹²⁶ A Bracons. *Bernat...* p. 142 es fa una acurada descripció i una anàlisi detallada de les escenes representades en el retaule de Bernat Saulet.

¹²⁷ Eduard Junyent (*El monestir...* p. 137) i les referències posteriors que mimèticament reproduïxen la notícia de l'encàrrec, confonen el cognom del tercer pintor amb el del tercer prohom i, també, el preu convingut de l'obra.

pictòric per al nou retaule de fusta, tot just instal·lat, en el qual, encastat, i com si es tractés d'una magnífica predel·la o bancal, s'hi disposen els plafons historiatos de l'obra de Bernat Saulet.¹²⁸ Al centre del nou retaule, damunt la peça d'alabastre i dins d'una fornícula, s'hi agença una imatge de la Mare de Déu, que s'ha de pintar i daurar. A banda i banda de la figura de la Verge, s'hi preveuen dos plafons, on s'hi pinten els sants titulars de la parròquia, Joan i Pau, amb detall, perfecció i amb els atributs de "cavallers" (soldats) que els determinen; i, a continuació de cadascun, respectivament, se situen dos plafons més, destinats a plasmar les escenes del seu martiri. Damunt de la imatge de la Mare de Déu, finalment, hom preveu un altre plafó de fusta on s'hi representa l'escena de la Coronació de la Verge en lloc de l'escena de la Crucifixió, com habitualment li hagués correspost, perquè, tal com preveu la capitulació als pintors cerdans "pux bax, en lo retaule de pedra, ya sta figurat lo crucifix en la creu." Als dos costats extrems de la part baixa del retaule se situen les portes de circulació entre la sagristia i el presbiteri; l'encàrrec estipula que en aquestes s'hi pinti la representació dels apòstols Pere i Pau "com se acostuma en altres semblants retaules."

L'encàrrec per a executar el daurat i la decoració pintada del retaule als tres pintors esmentats incorpora l'embelliment d'altres elements del temple parroquial, això és, en el sagrari i les seves portes, que es troba a la sagristia, rere l'altar major, en una pilastra o columna, situada al mig de l'església i que sustenta la creu de l'ofertor, i, finalment, en l'entorn del retaule, en especial en la coberta de fusta que, potser, substitueix la volta de pedra de l'absis central. Per a totes aquestes feines, els prohoms de la vila i els obrers de la parròquia paguen als pintors Peitaví, Perles i Masó trenta-cinc ducats, equivalents a quaranta-dues lliures. Una part del pagament efectiu de l'encàrrec ha quedat registrat en les èpoques del 29 d'agost següent i del 29 d'abril del 1562.¹²⁹ No podem passar per alt que, simultàniament al treball encomanat per la vila i la comunitat parroquial, els tres pintors treballen en el retaule major de l'església del monestir de Sant Joan de les Abadesses, concretament en el daurat i el pintat de la figura de sant Joan Baptista i de la fornícula on hi descansa.¹³⁰

¹²⁸ Apèndix documental, núm. 12.

¹²⁹ Deu lliures i quatre sous i dotze lliures, respectivament. Apèndix documental, núm. 13 i 14.

¹³⁰ Apèndix documental, núm. 15.

L'ÚLTIM RETAULE DE L'ALTAR MAJOR DE SANT POL¹³¹

El procés seguit per a l'execució del segon retaule de l'altar major de l'església de Sant Pol, que tot just acabem de descriure, i que separa, per una banda, el contracte per al bastiment de l'estructura de fusta —el suport de base, això és, l'arquitectura i el programa iconogràfic esculpit de la peça— i el que correspon, per l'altra, a la decoració —el pintat i el daurat— es reproduceix de manera semblant quan, a mitjan segle XVIII, els responsables parroquials emprenen la construcció del nou retaule que coneixem gràcies a la reproducció fotogràfica que incorporem en aquest treball.¹³² És difícil determinar la motivació exacta d'aquesta iniciativa, però sospitem que es deu a un cúmul de circumstàncies que han malmès progressivament l'estructura de suport del retaule i també, probablement, les escenes pintades. Ja abans dels atacs del duc de Noailles de finals del segle XVII comentats anteriorment, el retaule té signes inequívocs de la seva degradació.¹³³ La nostra hipòtesi relaciona el desmuntatge del retaule pintat per Peitaví, Perles i Masó amb les obres de millora a l'interior de l'església i, en especial, a partir de 1731, quan es construeix una nova sagristia. L'ampliació del temple d'una a tres naus, com hem exposat, encara no s'havia iniciat, però potser es començava a planificar. Tot plegat devia fer decidir als responsables parroquials que, en lloc d'arranjar el retaule, era més convenient fer net de l'espai de l'absis central, endreçant a la nova sagristia, amb encert, la part del retaule corresponent a l'obra de Bernat Saulet, on es va conservar fins al seu trasllat al Museu Episcopal de Vic, i, quant a la resta, procedir amb la substitució de la peça —o el que en quedava— per una de nova factura.

Situats en el punt d'exposar les notícies sobre la construcció del nou retaule de l'altar major de l'església de Sant Pol, avancem que la nostra recerca

¹³¹ Agraïm al Dr. Francesc Miralpeix Vilamala els comentaris i les observacions que ha fet en aquest apartat.

¹³² Apèndix fotogràfic, imatge núm. 1. Les dimensions de la placa estereoscòpica són 107 x 40 mm. Les mides de les dues imatges, que són idèntiques per motiu de la tècnica fotogràfica, són 42 x 40 mm. Certament, de tots els estàndards fotogràfics en aquest tipus de tècnica i suport, la que reproduceix el retaule de Sant Pol és de les més petites del mercat.

¹³³ La completa visita del bisbe de Vic Antoni Pasqual, de l'11 de novembre de 1686, hi consta el manament següent: "Y per lo altar major sis tovallas. Y fassan acomodar lo retaula cubrint ab pintura los blancs que veuen" (AMSJA. Llibre de visites pastorals... f. 33r.).

no ha localitzat cap dels contractes amb els mestres que hi van intervenir.¹³⁴ El nostre estudi es fonamenta, essencialment, en la informació que proporciona el *Llibre de l'obra de l'església de Sant Pol*. La primera referència és del 12 de setembre de 1750 quan consta un primer pagament de setanta vuit lliures “al escultor del rataula de Sant Joan y Sant Pau”¹³⁵ i un segon, anotat en el llibre esmentat el 12 de desembre de l'any següent, quan el tragner Josep Vila entrega cent lliures “a bon compta al escultor Vicens Real, de Vich”.¹³⁶ Poc després d'aquest segon pagament, el 18 de gener de 1752, el paviment del presbiteri es refà completament amb la col·locació de quatre-cents rajols de pam “que han de servir per lo piso del altar”;¹³⁷ això ens indica que l'antic retaule ja havia estat retirat.¹³⁸ I el 17 de juliol següent es destinen norantatres lliures i disset sous per a traslladar i per a “assentar lo retaule de Sant Joan i Sant Pau”.¹³⁹ En resum: el nou retaule per a l'altar major de Sant Pol va ser encarregat el setembre de 1750; a partir d'aleshores va ser construït al taller que tenia la nissaga dels Real, escultors vigatans; i, el juliol del 1752, desmuntat per parts, va ser traslladat des de Vic al seu emplaçament a l'absis major de l'església de Sant Pol de Sant Joan de les Abadesses.

La documentació ens proporciona alguns detalls més sobre la construcció d'aquest retaule. Quant al seu preu, a més dels dos pagaments esmentats anteriorment, l'obreria de Sant Pol entrega a la família Real tres-centes una lliures, deu sous i sis diners.¹⁴⁰ El preu pagat pel retaule és, per tant, de gairebé quatre-centes vuitanta lliures. A més, mentre l'escultor Vicenç Real es troba a

¹³⁴ Els hem buscat, infructuosament, en els volums notariais que previsiblement podien contenir els respectius contractes o capitulacions d'aquest retaule a l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya, a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, a més dels pocs que es conserven de l'època a l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses.

¹³⁵ AMSJA. Llibre de l'obra... f. 39v.

¹³⁶ *Ibid.*, f. 41v.

¹³⁷ *Ibid.*, f. 41v.

¹³⁸ Sabem que, efectivament, es va procedir amb el seu desmuntatge perquè el 27 de gener de 1753, el ferrer Joan Vilalta reclama sis sous a l'obra de Sant Pol per compensar el preu d'unes tenalles perdudes “quant desferen lo retaule vell” (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 46r.)

¹³⁹ AMSJA. Llibre de l'obra... f. 42r. En aquesta època, els contractes “a preu fet” no havien d'incorporar necessàriament el seu trasllat des dels tallers on s'havien construït fins als llocs de destí, tal com apunta el Dr. Triadó respecte d'un retaule de l'església parroquial de Sant Feliu de Guíxols (Triadó. *Escultura...* p. 46).

¹⁴⁰ Entre els folis 42r i 43v del llibre de l'obra esmentat hi consten els pagaments següents: quinze lliures a Antoni Real, germà de Vicenç, el 15 de maig de 1752; vuitanta cinc lliures a Jaume Puig, fadrí de Vicenç Real, el 18 de maig de 1752; seixanta tres lliures i deu sous a Vicenç Real, l'11 de

la vila muntant el retaule, se li abonen les dietes per manutenció i viatge.¹⁴¹ La feina per encaixar i compondre les diferents peces del retaule, que es devia perllongar durant setmanes, va comptar amb la participació, a més d'oficials o ajudants del propi taller, dels santjoanins Pau Porcell, Dionís Verdaguer i Joan Vilalta, fuster, manobra i ferrer, respectivament.¹⁴² El material complementari per a la instal·lació de la peça el proporcionen alguns proveïdors a la vila.¹⁴³

Al mateix temps que el nou retaule s'assenta a l'absis central de Sant Pol, els responsables parroquials contacten amb el pintor i daurador Jaume Basil, que es desplaça a la vila per valorar l'encàrrec, per rebre les indicacions de l'escultor Vicenç Real i per determinar l'abast de la feina.¹⁴⁴ Probablement, la decoració pintada es realitza en dues etapes. La primera, que duu a terme aquest membre de la coneguda nissaga de pintors i dauradors vigatans i olotins, consisteix a

juliol de 1752; seixanta lliures i deu sous a Vicenç Real, el 25 d'octubre de 1752; set lliures, deu sous i sis diners a Vicenç Real i Carles Grau, de Vic, el 13 de desembre de 1752; cinquanta lliures a Vicenç Real, el dia 29 de gener de 1753; i, finalment, divuit lliures a Vicenç Real, el 20 de març de 1753.

¹⁴¹ Pagaments de 1752: "per gasto del dit escultor [Vicenç Real] del die 22 octubre fins lo die 25, després de haver dinat 4 dies ell, y la cavalcadura, son: 1 lliura, 18 sous" (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 42v.). Pagaments de 1753: "die 27 janer y die 28 fins al esmorzar del die 29, gasto del escultor y cavalcadura: 14 sous" (*Ibid.*, f. 43v.)

¹⁴² Entre altres despeses presentades durant l'any 1753 pel fuster Porcell, consta l'any següent, encara, el pagament de vuit sous "per un tio de tey, que posa per lo retaula" (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 48v.); l'any 1752 s'abonen sis sous al manobra Verdaguer "per lo ultim jornal que treballa en lo assentar lo retaula" (*Ibid.*, f. 43r.); i, finalment, l'any 1753 es paguen vuit sous al ferrer Vilalta "per 4 francisas —frontises— dels dos finestronets del remato del retaula, de hont se ensenan los ciris mes alts de dit retaula", obertures que s'intueixen a la part superior del retaule i que havia practicat el fuster Porcell: "Id à Pau Portcell 18 horas de treball en fer 2 finestronets en lo retaule, parar y desparar vestidas, etc., 15 sous" (*Ibid.*, f. 46v.)

¹⁴³ El 8 d'agost de 1752 consta el pagament d'onze lliures, set sous i onze diners a Joan Baptista Blanxart, adroguer de la vila, en concepte dels claus i tatxes que ha venut a l'obra de l'església destinades a "reclavar lo retaula de Sant Joan y Sant Pau" (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 42v.) Relacionats amb el muntatge de les peces del retaule, el Llibre de l'obra deixa constància dels assentaments següents, que proporcionen més informació sobre els materials i la tècnica per rejuntat les diferents parts que el componen: "Id pagat per una arroba de carbo de alzina per aperellar lo retaula, 2 sous; Id per fer dos aroladas de aygua cuyt se gastâ de llum poc mes o menos 3 sous; Id tinch pagat per un sedas per passar lo guix del aparellar lo retaula, 6 sous" (*Ibid.*, f. 46v.)

¹⁴⁴ La coincidència d'ambdós professionals es demostra amb l'anotació reproduïda a la nota 141 i la següent, també de l'any 1752: "pagat per lo gasto del senyor Josep [sic] Basil, ab cavalcadura, die 23 al vespre fins dit die 25, al haver dinat" (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 42v.) El lapsus que indiquem en l'anotació del nom queda demostrat per les referències bibliogràfiques sobre aquesta nissaga de pintors i dauradors (Puig, *Jaume...*) i, també, pel contingut de l'època que fem referència a la nota núm. 146.

“aparellar y dar collors â las caras, mans y peus de todas las figuras del retaula”; per aquesta feina, Jaume Basil rep quaranta lliures, segons l’apunt comptable registrat el 22 de juliol de 1753.¹⁴⁵ El pintat i el daurat del retaule es completa en una segona fase a finals d’aquella dècada, quan els fills de Jaume, Francesc i Manuel, també pintors i dauradors —el segon en nom del seu pare—, confessen haver rebut cent lliures dels responsables parroquials pels treballs realitzats “segons la conserta del dorar y jespear lo retaula major dels gloriosos patrons Sant Joan y Sant Pau de la iglesia peroquial de Sant Joan las Abedesas”.¹⁴⁶

El nou retaule segueix un cànon formal ben definit per la historiografia del barroc català, en especial quant al paper protagonista dels elements arquitectònics perfectament integrats en la composició de l’obra.¹⁴⁷ Queden lluny els retaules que transmeten un determinat discurs a partir d’escenes situades i disposades geomètricament en un mateix pla visual. En ple segle XVIII, la retaulística barroca s’expressa per mitjà d’un únic discurs plàstic, farcit de volums i de sinuositats, transmès alhora per tota la peça en el seu conjunt “per esdevenir un monument” per si mateix.¹⁴⁸ El recurs escultòric, fins aleshores pràcticament reservat per als personatges essencials dels retaules, s’estén per tota l’obra amb l’increment de la nòmina d’advocacions incorporades en el relat, en tant que element tangible que esdevé fonamental per a la litúrgia dels temples, en consonància amb la puixança de les devocions populars esteses arreu.

L’escultor Vicenç Real, amb divuit anys, concep el nou retaule de l’altar major de Sant Pol a partir d’una galeria o porxo lleugerament corbat per adaptar-se a la secció de l’absis, col·locat damunt d’un alt basament i rematat per una volàtil motllura. Amb tota probabilitat, el jove Vicenç rep el guiatge del seu pare Josep, aleshores amb seixanta-quatre anys i una sòlida experiència en el seu ofici.¹⁴⁹ Les tres parts amb què es divideix el retaule s’entreguen

¹⁴⁵ AMSJA. Llibre de l’obra... f. 46r.

¹⁴⁶ 15 de juliol de 1759 (AMSJA. Llibre de l’obra... f. 55r)

¹⁴⁷ Martinell. *Arquitectura...* p. 77; Triadó. *L’època...* p. 174; Triadó. *Escultura...* p. 89.

¹⁴⁸ Triadó. *Escultura...* p. 89.

¹⁴⁹ La transmissió dels conceptes formals (l’estructura compositiva i els elements decoratius) de les obres del pare cap a les del seu fill s’intueixen amb prou seguretat —malgrat les poques obres conservades que se’ls han atribuït— en el retaule de Sant Llibori que la confraria del sant encarrega l’any 1736 a Josep Real per a l’església de la Pietat de Vic (Junyent. *El taller...* p. 462-463) o en la traça conservada d’un projecte de retaule, adjudicada també al fundador del taller (Bassegoda. *Les traces...* p. 251).

visualment a les parets de l'absis utilitzant el recurs del *trompe-l'œil*, això és, amb la simulació pintada d'uns grans cortinatges, desplegats des de la part superior i rodejant, amb plecs, els perfils externs del retaule, tot plegat per crear una il·lusió òptica de profunditat. El basament, que determina la secció corbada de tot el retaule, està format per mòduls rectangulars, en disposició vertical, que es presenten decorats amb perfils i elements geomètrics i florals i, potser, els de la part més propera a l'altar, amb escenes o passatges historiatos que la reproducció fotogràfica no permet identificar. La part baixa del retaule abraça lleugerament l'altar —potser, fins i tot, hi és adossat—, que se situa dos graons per damunt del paviment del presbiteri. L'altar incorpora un frontal, segurament brodat, amb la representació de dos personatges.¹⁵⁰ Damunt d'aquest, s'hi situa el sagrari, que és rematat per un element de perfil ovalat, decorat amb motlures i volutes, dins del qual s'hi intueix vagament una figura pintada; dos petits angelets es recolzen a banda i banda d'aquest element.

Damunt del basament se situa el tram més interessant del retaule. Com hem avançat, Vicenç Real presenta les imatges principals del retaule situades en els espais oberts d'una galeria construïda damunt d'un pedestal, talment com si s'exposessin obertament des d'una porxada. Aquest espai està delimitat perfectament a partir de columnes, arquitrans, capitells, cimacis i cornises, que juntament amb l'arc central, lleugerament rebaixat, configuren les parts arquitectòniques del retaule. L'esquema expositiu del missatge principal del retaule adopta, doncs, les característiques bàsiques d'una composició "serliana". Sota l'arc central, que se sustenta amb dues columnes, dins d'una fornícula de poca profunditat i damunt d'una peanya, se situen les dues fi-

¹⁵⁰ Suposem que es tracta d'un brodat pel serrell, en algun tram esfilagarsat, que s'endevina a la part superior de la peça. S'intueix que la figura de l'esquerra sustenta algun element, que podria ser una clau. Entre els dos personatges, al centre, se situa l'escut del promotor del brodat. Es fa molt difícil no caure en la temptació d'emparentar aquest pal·li d'altar amb els exemples magnífics obrats a la vila de Sant Joan de les Abadeses durant el segle XV que es conserven al Museu Episcopal de Vic. Si la sospita fos certa, doncs, el frontal representaria sant Pere i sant Pau, que, com hem explicat, sabem que eren presents en el discurs iconogràfic de l'església, no només en l'evidència del timpà de la portalada, sinó també en el retaule del segle XVI. El missatge de la *Traditio legis* —el paper conferit per Jesucrist a Pere, com a primer Papa, i a Pau, com a apòstol i evangelitzador, pretén posar l'accent de la supremacia de l'Església (sobretot del Papat) per sobre del poder terrenal— es reproduïx durant segles. Sabem, finalment, gràcies a les referències que proporcionen les visites pastorals i el Llibre de l'obra de Sant Pol, de l'existència de pal·lis i frontals d'altar, o bé brodats o bé guadamassils, repartits en els diferents altars de l'església.

gures que representen els sants patrons de la parròquia, els germans Joan i Pau, vestits amb noble elegància com a soldats i protegits amb una cuirassa. Per sobre d'ells, a la conca de la fornícula, se situa un angelet amb els braços oberts que, sembla, fa el gest d'aguantar una corona a cada ma per damunt del cap dels personatges, tal com ho fa en l'estampa que il·lustra els goigs dedicats als patrons.¹⁵¹

En ambdues bandes d'aquest element principal del retaule, i amb una disposició simètrica, es desenvolupen les prolongacions de la galeria, que són delimitades per tres columnes que sustenten una cornisa. Entre la primera i la segona columna de cada espai, i situats damunt d'una lleugera peanya que els avança respecte del pla vertical del retaule,¹⁵² hi ha les imatges de sant Antoni de Pàdua i de sant Baldiri, el primer a l'esquerra de la reproducció i el segon a la dreta. La fotografia que disposem permet apreciar sense dificultat els atributs i el vestuari que els determinen —l'hàbit franciscà per a un, la mitra de bisbe per a l'altre, per exemple.¹⁵³ La segona i la tercera columnes, que gairebé estan juntes, se situen als extrems d'aquest tram del retaule, les quals, disposades en un pla frontal, tanquen la curvatura del retaule. El fust de les vuit columnes d'aquest tram presenta una mateixa decoració: per sota del capitell, que respon a l'ordre compost, s'hi adossa una garlanda vegetal i, gairebé al peu de la columna, hi ha uns anells que rodegen i interrompen la vertical del fust.

Per damunt de l'estructura arquitectònica que hem descrit es disposa el tercer tram del retaule, que està delimitat per uns pilars, de poca alçària i rematats amb una gerra, que s'assenten, a banda i banda, als extrems de la cornisa; a partir dels quals, es desenvolupa una motllura corbada que s'ajunta a la part zenital del retaule per mitjà d'unes volutes. D'aquest àm-

¹⁵¹ La primera edició coneguda dels goigs en honor a Sant Joan i Sant Pau va ser impresa per Ignasi Valls, a Vic, l'any 1833 (AMSJA. Goigs, 558.117)

¹⁵² Aquest recurs està en sintonia amb les característiques generals dels retaules barrocs: "les altres imatges es posen en mènsules destacant entre columnes acompanyant la principal" (Martinell. *Arquitectura...* p. 77).

¹⁵³ Les imatges de sant Antoni de Pàdua i de sant Baldiri, esculpides també per Vicenç Real, van tenir un cost de cinquanta lliures, vint de les quals les va pagar directament Antoni Asprer a l'escultor vigatà el dia 29 de gener de 1753 (AMSJA. Llibre de l'obra... f. 43v). Ens consta, a més, el trasllat des de Vic a Sant Joan de les Abadesses d'aquestes dues imatges, que devia fer-se a part de la resta del retaule i durant el segon semestre de l'any anterior; ho va transportar Joan Bosc, àlies Jan Guillot, per un preu de tres lliures (*Ibid.*... f. 43r). I, finalment, també sabem que el fuster Pau Porcell va ajudar a col·locar-les al seu lloc, cobrant una lliura, un sou i sis diners per dos dies de feina (*Ibid.*... f. 42v).

bit en destaquen els quatre àngels alats, vestits amb una túnica, asseguts a l'ampit de la cornisa, amb una de les cames sobresortint d'aquesta i cadascun d'ells sustentant un canelobre.¹⁵⁴ La motllura corbada delimita un espai on només podem intuir-hi certs elements decoratius que envolten el centre d'aquest tram. En aquest lloc creiem que li correspon una destacada importància quant al missatge del retaule però, malauradament, la qualitat de la reproducció fotogràfica no ajuda gens per descriure'l amb una mínima precisió. Tan sols hi podem intuir el que sembla un brancatge per sobre de l'arc central dels sants patrons i, damunt d'aquest, vagament s'hi pot suposar un cos esfèric. Com és sabut, són elements definitoris de les representacions de la Verge Maria com a Immaculada; si fos així, la seva presència s'avé perfectament en el discursos iconogràfics de la retaulística barroca.¹⁵⁵ Però, en el cas que hem analitzat del retaule de l'altar major de Sant Pol, la fotografia no permet assegurar-ho i, tan solament, només podem fer-ne la conjectura.

L'escultor Vicenç Real i els dauradors i pintors Jaume i Francesc Basil, pare i fill, que a mitjan segle XVIII realitzen l'obra que acabem de descriure, pertanyen a unes famílies d'artistes prou conegudes a Sant Joan de les Abadeses i, a més a més, emparentades.¹⁵⁶ Vicenç (1732-1772) era fill de Josep Real Homs (1686-1754) i de Paula Vernis. Josep, entre 1715 i 1717, juntament amb els germans Morató —Pere i Francesc, fills de l'escultor Jacint—, intervé al monestir santjoaní en la decoració escultòrica del cambril del Santíssim Misteri: se li atribueix l'autoria del nou altar, l'execució de les cariàtides que representaven les estacions de l'any i la decoració dels elements que sustentaven la cúpula.¹⁵⁷ Per altra banda, Jaume Basil era fill de Francesc, ciutadà de Vic, que va ser contractat en 1715, també durant les obres del nou cambril del monestir, “per encarnar y pintar les set figures del Santíssim Misteri”;¹⁵⁸ posteriorment, va pintar una cortina que servia per tancar l'obertura del cambril.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Vegeu la nota 142, on s'esmenten les obertures a la part alta del retaule que facilitaven l'encesa dels ciris d'aquests canelobres.

¹⁵⁵ Triadó. *L'època...* p. 178.

¹⁵⁶ Vicenç Real Vernis es va casar amb Anastàsia Basil, filla de Francesc i d'Estasia (Junyent. *El taller...* p. 462)

¹⁵⁷ Parassols. *San Juan...* p. 225, 226 i 228; Martinell. *Arquitectura...* p. 146-147; Junyent. *El monestir...* p. 157; Triadó. *Art...* p. 96; Miralpeix-Avellí. *El patrimoni...* p. 157-158.

¹⁵⁸ Miralpeix-Avellí. *El patrimoni...* p. 158.

¹⁵⁹ Parassols. *San Juan...* p. 229.

De la nissaga d'escultors Real, els historiadors de l'art barroc català Cèsar Martinell i Joan Ramon Triadó afirmen que “dels seus tallers sortiren moltes obres” i que “una munió d'obres desconegudes podrien ser col·locades dins els catàlegs d'aquests artistes”.¹⁶⁰ Efectivament, la intuïció d'aquests investigadors es veu confirmada amb el resultat de la nostra recerca.

CONCLUSIONS

Sempre que ha estat possible determinar-ho, la datació i la identificació de l'autoria d'una obra d'art fonamentades amb evidències documentals —lògicament, quan el pas dels anys les han oblidades—, contribueix, ni que sigui com un petit granet de sorra, a aprofundir en el coneixement de la societat on s'enquadra l'objecte creat i en les causes que han motivat la seva realització. Al meu entendre, el context de producció de la peça és fonamental. I, per aquest motiu, la nostra contribució, que s'ha centrat essencialment en la construcció d'un retaule barroc a mitjan segle XVIII per a l'església de Sant Pol a Sant Joan de les Abadesses, s'esplaia, potser en excés i desproporcionadament, en els precedents i en la història de l'edifici parroquial de la vila. Ens hi hem entretingut fins on ens ha estat possible perquè és evident que, tradicionalment, Sant Pol no ha estat objecte de l'atenció historiogràfica que es mereix i, a més, perquè hem comprovat que era del tot necessari fer una revisió, relectura i, quan ha calgut, esmena de bona part de les fonts i de les referències documentals que s'han utilitzat fins avui sobre aquesta església parroquial. El resultat d'aquest exercici ha comportat l'exhumació de nous documents; els que fins ara coneixíem, novament analitzats, juntament amb els que ara hem localitzat, formen un apèndix documental notable sobre unes obres d'art excepcionals, algunes fatalment perdudes i altres lamentablement exiliades, que durant segles van servir al culte de l'església de Sant Pol.

El treball amb fonts documentals de diferents orígens i procedències és un privilegi per als historiadors. No sempre hi ha la possibilitat de fer una anàlisi d'uns mateixos fets des d'òptiques diferents. En el nostre cas, tot i algunes notables mancances —ens lamentem de no disposar de l'encàrrec o de la capitulació a l'escultor Vicenç Real, ni del que s'hauria formalitzat amb els dauradors Basil— creiem que el relat que proposem sobre la construcció

¹⁶⁰ Martinell. *Arquitectura...* p. 147; Triadó. *Art...* p. 96.

del tercer i darrer retaule de l'altar major de l'església de Sant Pol és prou sòlid i fonamentat: ho avalen les notícies que proporcionen els llibres de l'obra i els llibres de visites pastorals al temple, i ho testifiquen les actes de la Universitat de la vila i les referències procedents dels llibres i manuals notarials.

De forma intermitent, hem destacar la implicació dels parroquians en el govern de la parròquia de Sant Pol. L'interès dels habitants de la vila de Sant Joan de les Abadeses i del seu terme es manifesta d'una forma continuada amb la participació activa en les qüestions pertanyents a la gestió administrativa de la institució, però també amb les actuacions destinades a embellir el culte i a millorar l'arquitectura del temple. Els obrers escollits dels organismes de govern de la vila són els principals curadors de l'edifici on radica la parròquia. Indubtablement, també, els càrrecs eclesiàstics que la regenten —el rector, el domer, el sacrista i, més tard, el monjo— també hi participen de forma decisiva, alguns amb la promoció i el control dels llegats i fundacions, altres amb el patrocini directe de certes despeses. A tots ells, als obrers i al clergat parroquial, s'adrecen els manaments episcopals dictats en les visites, les quals permeten, a vegades amb prou detall, conèixer l'estat material i espiritual en què es troba l'església i determinar l'eficàcia —i l'obediència— en el compliment de les disposicions ordenades.

Tan important és l'exposició de les vicissituds del continent —l'església de Sant Pol— com la descripció del seu contingut. Malauradament, encara en sabem poc de com era l'interior del temple: la suma de fatalitats ho impedeix —el buit documental de què es lamentava Parassols n'és la causa principal—¹⁶¹ i, també, la pèrdua de la seva condició parroquial a mitjan segle XIX. Tot plegat fa que alguns aspectes de la seva dilatada història només és possible desgranar-los des del terreny de la hipòtesi. Això no obstant, són excepcionals les notícies sobre els tres baldaquins pintats per Joan de Perpinyà a principis del segle XIV destinats a cobricelar els tres absis de la capçalera i, per damunt de totes, les relatives al magnífic retaule de la Passió de Bernat Saulet, cisellat en el decurs de la dècada dels anys quaranta d'aquell segle. La vigilància dels parroquians per tenir cura de l'altar major de Sant Pol continua segles més tard amb les intervencions encarregades als pintors Peitaví, Perles i Masó i, quan a mitjan segle XVIII el temple està a punt de rebre un

¹⁶¹ "En 1484 fué saqueada por los franceses, y todos los documentos de su archivo fueron trasladados á Perpiñán, desde cuyo punto pasaron a la biblioteca de San Dionisio de París, según noticias, y desaparecieron con la destrucción de dicho monasterio en 1793". Parassols. *San Juan...* p. 143.

impuls constructiu que el transforma en una espaiosa església de tres naus, contracten l'execució d'un nou retaule a l'escultor vigatà Vicenç Real i el seu daurat i pintat als olotins Jaume i Francesc Basil. Malgrat tot, disposem d'una seqüència ininterrompuda, extensa en el temps i suficientment documentada, dels tres retaules que van presidir l'altar major de l'església de Sant Pol.

El retaule de Vicenç Real i la família Basil, que apareix en una imatge localitzada recentment, segueix el cànons de la retaulística barroca catalana apuntats pels historiadors de l'art d'aquest període en el nostre país. Segons aquests estudis i la present aportació, el retaule de Sant Pol és la primera de les obres del fill del fundador d'aquest prolífic taller de retaules, Josep Real, que juntament amb les realitzacions d'Antoni (1728-1797), germà de Vicenç, van nodrir d'aquests elements escultòrics les esglésies i les capelles d'arreu de la diòcesi de Vic.¹⁶² Després del de Sant Pol, construït entre 1750 i 1752, tenim notícies que l'any 1756 Vicenç realitza el retaule de la Immaculada a Centelles, en 1760 el retaule major de Santa Maria de Besora, l'any 1762 el retaule principal de l'església parroquial de Gombrèn¹⁶³ i, també, és l'autor, l'any 1788, del de Sant Pere de Torelló.¹⁶⁴ La relació de la nissaga dels escultors Real amb la vila de Sant Joan de les Abadesses no és *ex novo*; els obrers de Sant Pol, quan contracten el jove Vicenç, són conscients de la trajectòria que emana del taller familiar. El patriarca de la família, Josep, havia treballat, decennis abans i de la mà de l'escultor Josep Morató, en la decoració d'alguns elements importants del cambril del Santíssim Misteri del monestir. La feina dels pintors i dauradors Basil tampoc és una novetat per a la vila santjoanina: el seu ofici també s'havia projectat en el cambril esmentat.

Hem desgranat la història de l'església de Sant Pol prenent per excusa la construcció d'un dels seus retaules; qui sap si, pel contrari, a partir d'un retaule hem explicat les vicissituds del seu lloc de destí. Sigui com sigui, la nostra aportació vol contribuir a fer augmentar la consideració que es té vers el monument, el qual, al nostre entendre, presenta un alt valor patrimonial per a la vila de Sant Joan de les Abadesses.

¹⁶² Martinell. *Arquitectura...* p. 146.

¹⁶³ Apèndix fotogràfic núm. 13. Sense que coneguem la data de les respectives concertacions, Junyent dona notícia que Vicenç Real Vernis també va construir els retaules de Mongrony, de Santa Maria de Corcó i de l'església del Carme, de Vic (Junyent. *El taller...* p. 464).

¹⁶⁴ Martinell. *Arquitectura...* p. 146-147 i Ràfols. *Diccionario (vol. IV)...* p. 1008-1009. Tanmateix, Eduard Junyent atribueix l'autoria del retaule torellonenc a Antoni Real Vernis i el data l'any 1778 (Junyent. *El taller...* p. 464).

BIBLIOGRAFIA

- ALBAREDA SALVADÓ, Joaquim; FERRER GODOY, Joan. *Sant Joan de les Abadesses*. Girona: Diputació de Girona, 1995, p. 20-21.
- BASSEGODA HUGAS, Bonaventura. "Les traces de retaules barrocs. Proposta per a un primer catàleg". Dins *El barroc català. Actes de les jornades celebrades a Girona els dies 17, 18 i 19 de desembre de 1987*. Barcelona: Quaderns Crema, 1989, p. 187-264.
- BATLLE I GALLART, Carme. "Dificultats de l'abat de Sant Joan de les Abadesses com a senyor de la vila (mitjan segle XV)". Dins *Segon col·loqui d'història del monaquisme català*. Abadia de Poblet, 1974, vol. II, p. 243-251.
- BRACONS CLAPÉS, Josep. "Bernat Saulet i el taller de Sant Joan de les Abadesses". Dins *L'art gòtic a Catalunya (Escultura I)*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007, p. 139-154.
Catalunya Romànica, vol. X (El Ripollès), p. 404-407.
- COROMINES, Joan. *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes; La Caixa, 1994.
- ERRA, Alba; MIRAMBELL, Miquel. "Genealogia de la família Morató, inventari de la seva obra arquitectònica i bibliografia". Dins *Ausa*. Patronat d'Estudis Ausonencs, 1988, vol. XIII/121, p. 139-151.
- ESTEVE CUBÍ, Josep:
"El context històric". Dins *825è aniversari de la consagració de l'església del monestir de Sant Joan de les Abadesses*. Sant Joan de les Abadesses: impremta Baronal, 1975, s.p.
Josep estevescrits. Sant Joan de les Abadesses: Junta del Monestir, 2007.
- FERRER GODOY, Joan:
Actes i resolucions. Sant Joan de les Abadesses en època moderna (1630-1859). Barcelona: Fundació Noguera, 2013.
Diplomatari del Sant Joan de les Abadesses (995-1273). Barcelona: Fundació Noguera, 2009.
La Traditio Legis del timpà de Sant Pol de Sant Joan de les Abadesses. Màster universitari en iniciació a la recerca de les Humanitats: història, art, filosofia, llengua i literatura (2013-2014). Universitat de Girona (inèdit).
La Vila Vella de Sant Joan de les Abadesses. Sant Joan de les Abadesses: Ajuntament, 1997.
- FORT PAZOS, Carlos Ramon. *El concordato de 1851*. Madrid: impremta y fundición de don Eusebio Aguado, 1853.
- GUDIOL CUNILL, Josep:
Els trescentistes: segona part. Barcelona: S. Babra, Llibreria Antiga i Moderna, 1924.
Els primitius (primera part). Els pintors: la pintura mural. Barcelona: S. Babra, Llibreria Antiga i Moderna, 1927.
Els primitius (segona part). La pintura sobre fusta. Barcelona: S. Babra, Llibreria Antiga i Moderna, 1929.

JUNYENT SUBIRÀ, Eduard:

El monestir de Sant Joan de les Abadesses. Barcelona: Junta del Monestir; Fundació Jaume Espona, 1976, p. 135-138.

“El taller vigatà dels escultors Real”. Dins *Estudis d'història i d'art*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2001, p. 462-466.

MARTÍ FELIU, Elisenda. “Una revisió de la genealogia dels Morató de Vic”. Dins *L'època del barroc i dels Bonifàs. Actes de les jornades d'història de l'art a Catalunya*. Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat de Girona, 2007, p. 31-45.

MARTINELL, Cèsar. *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*. Col. Monumenta Cataloniae. Materials per a la història de l'art a Catalunya, vol. X-XII. Barcelona: Alpha, 1959-1963

MASDEU COSTA, Josep:

“Construcció d'un baldaquí d'altar”. Dins *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*. Any VI, núm. XXI, gener-març 1917, p. 137-138.

“Dos retaules de Sant Joan de les Abadesses”. Dins *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*. Vol. 2, 1915-1917, p. 120-126.

“Retrotabulum Sti. Joannis”. Dins *El Santíssim Misteri. Butlletí parroquial*. Núm. 15, novembre de 1916, p. 4-5.

“Retaule de St. Pol”. Dins *El Santíssim Misteri. Butlletí parroquial*. Núm. 21, juny de 1917, p. 4-6.

Sant Joan de les Abadesses. Resum històric. Vic: Tipografia Balmesiana, 1926

MELERO MONEO, Marisa. “El tímpano de la iglesia de Sant Pol de Sant Joan de les Abadesses y la traditio legis”. Dins *Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte (Universidad Autónoma de Madrid)*, vol. V, 1993, p. 19-29.

MIQUEL ROSELL, Francisco J. *Regesta de letras pontificias del Archivo de la Corona de Aragón : sección Cancillería Real (pergaminos)*. Madrid: Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1948.

MIRALPEIX, Francesc; AVELLÍ, Teresa. “El patrimoni artístic de Sant Joan de les Abadesses a l'època moderna”. Dins *El monestir de Sant Joan de les Abadesses*. Sant Joan de les Abadesses: Junta del Monestir; Consorci Ripollès Desenvolupament, 2012, p. 137-160.

MONCADA, Joan Lluís de. *Episcopologio de Vich*. Vic: Impremta Anglada, 1894.

OLIVA PRAT, Miguel. “La iglesia de San Pol en San Juan de las Abadesas y su obra de restauración”. Dins *Revista de Girona*. Girona: Diputació de Girona, 1964, p. 25-33.

PARASSOLS PI, Pau. *San Juan de las Abadesas y su mayor gloria el Santissimo Misterio*.

Reseña histórica. Vic: Tipografía Católica de San José, 1894 (3a. ed.).

PLADEVALL FONT, Antoni. “Ponç de Monells, el constructor”. Dins *825è aniversari de la consagració de l'església del monestir de Sant Joan de les Abadesses*. Sant Joan de les Abadesses : impremta Baronal, 1975, s.p.

PUIG I REIXACH, Miquel. “Jaume Basil, pintor i daurador establert a Olot”. Dins *Olot 1700*. [Recurs electrònic: <http://www.miquelpuig.cat>] <consulta: 6 de març de 2021 >

- PUIGFERRAT I OLIVA, Carles. “La vila de Sant Joan de les Abadesses”. Dins *El monestir de Sant Joan de les Abadesses*. Sant Joan de les Abadesses: Junta del Monestir; Consorci Ripollès Desenvolupament, 2012, p. 161-174.
- RÀFOLS, J. F. *Diccionario de artistas de Cataluña, Valencia y Baleares*. Barcelona-Bilbao: Edicions Catalanes, S.A. y la Gran Enciclopedia Vasca, 1980
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. “L'abat i el monestir de Sant Joan de les Abadesses durant la guerra civil catalana (1462-1472)”. Dins *Segon col·loqui d'història del monaquisme català*. Abadia de Poblet, 1974, vol. I, p. 205-229.
- TRIADÓ TUR, Joan-Ramon:
 “L'època del Barroc, segles XVII-XVIII”. Dins *Història de l'Art Català*. Barcelona: Edicions 62, 1983, vol. 5.
 “Escultura moderna i contemporània”. Dins *Art de Catalunya-Ars Cataloniae*. Barcelona: Edicions l'Isard, 1997, vol. 7.
- VIRGILI COLET, Antoni. *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1997.

ABREVIATURES I SIGNES DE TRANSCRIPCIÓ

ABEV. Arxiu i biblioteca episcopal de Vic
 ACCE. Arxiu Comarcal de la Cerdanya
 ACGAX. Arxiu Comarcal de la Garrotxa
 ACRI. Arxiu Comarcal del Ripollès
 AMSJA. Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses
 DCVB. Diccionari català-valencià-balear
 DHEC. Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya
 MAC-Girona. Museu d'Arqueologia de Catalunya – Pedret (Girona)

Espai en blanc

[...] Mots o paraules de dubtosa lectura o interpretació

[---] Mots o paraules d'impossible lectura a causa de la pèrdua del suport documental

~~abc~~ A l'original, mots incorporats fora de la caixa d'escriptura

~~abc~~ A l'original, mots ratllats

Col. Col·lecció

f. Foli

f.s. Full solt

Ibid. Referència immediatament anterior

r. *recto*

s.f. Sense foliar

s.p. Sense paginar

sig. top. Signatura topogràfica

v. *verso*

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document núm. 1

1300, setembre, 3

Debitori. *Ramon Sabater, de Sant Joan, confessa deur e cinquanta sous a Arnau, mestre pintor de Perpinyà, per la feina de pintura que va realitzar a l'església de Sant Pol, els quals tenia en comanda amb Guillem Noguer, difunt, capellà de l'esmentada església, i que al morir els hi va llegar.*

—AMSJA. Notaria. Onzè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abadesses. Arnau Torrent, notari, f. 39v. Publicat a: Gudiol. *Els primitius...* p. 59.

III nonas septembris.

Quod ego Raymundus Sabbaterii, de Sancto Johanne, confiteor me debere vobis magistro Arnaldo, pictorum de Perpiniano, L solidos monete barchinone de terno racione operis picture quam vos fecistis in ecclesia beatorum Johannis et Pauli, quos L solidos ego tenebat in comanda nomine Guillelmo de Noguero, capellani, condam, ecclesie beatorum Johannis et Pauli ad opus operis dicte ecclesie, et eosdem dimiserat Raymundo Sabbaterii, quos L solidos vobis promitto solvere in primo venturo festo Omnium Sanctorum in denarios et sine pignoribus, et si pro his etc. totum etc. obligo etc. et renuncio etc. et hoc juro.

Testes: Petrus de Casis, clericus, Berengarius de Area, clerici, Petrus de Rovira, Rivipullus de Rovira.

Document núm. 2

1308, octubre, 6

Debitori. *Dalmau Fornell, capellà de l'església de Sant Pol, confessa deur e onze lliures i la mantenció durant trenta dies a Joan, mestr e pintor, habitant de Perpinyà, per la feina de pintar al tremp i daurar allà on convingui tres cimboris per a l'esmentada església, un situat damunt l'altar dels sants Joan i Pau, l'altre damunt de l'altar de Santa Margarita i el darrer damunt de l'altar de Sant Gabriel, els quals han de tenir determinades dimensions, que s'especifiquen, i han d'incorporar les imatges esculpides d'àngels i, en el més gran, la del Crist en majestat.*

—AMSJA. Notaria. Onzè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abadesses. Arnau Torrent, notari, f. 211v. Publicat a: Gudiol. *Els primitius...* p. 72-73.

Pridie nonas octobris.

Quod ego Dalmacius de Fornelle, capellanus beatorum Johannis et Pauli, confiteor me debere vobis magistro Johanni, pictori habitatori Perpiniani, XI libras monete Barchinone de terno et comesionem per XXX dies continue sequentes sufficientem, racione trium çimboris quas facietis in ecclesia beatorum Johannis et Pauli, scilicet, unum super altari beatorum Johannis et Pauli et alium super altare Sancte Margarite et aliud super altare Sancti Gabrielis sub tali pacto: quod vobis pingnentis dictos tres cimboris cum omni vestra propria missione et expensis, de coloribus distemperatis cum oleo de linosi, et cum omnibus aliis necessariis picture dictorum cimborum, et quod faciatis cum vestra propria missione III ymagines sculptas sive embotides in quolibet dictorum trium cimborum, scilicet, duos angelos cum turibulo in manu et in qualibet unam imaginem de sede magestatis, et quod in cimbori altaris beatorum Johannis et Pauli faciatis ymagines III^{or} palmorum in longitudine et in aliis duobus cimboris III palmorum, et quod ponetis folea argenti daurate ubi necessariam fuerit in dictis ymagibus et cimboris, prout inter nos et vos est dictum et ubi fuerit necessarium; et ego promito solvere de dictis denarios medietatem in principis dicte picture, et cum perfeceritis dictam pincturam totum residuum dictarum XI librarum; et si pro his etc. obligo etc. renuncio etc. et ego dictus magistri Johannes promito dictam atenderere etc. renunando etc. sub obligacione [etc.].

Testes: Rivipullus de Rovira, Berengarius de Palomeriis, Jacobus Munerii.

Document núm. 3

1309, agost, 28

Contracte d'aprenentatge. *Jaume Oliba, fill de Raimunda, difunta, de la parròquia de Sant Joan i Pau de Sant Joan de les Abadesses, s'aferma com a aprenent de Joan, mestre pintor, habitant a la vila de Perpinyà, per aprendre d'ell durant cinc anys l'ofici de pintor de manera correcte i amb fidelitat al seu ensenyament. Durant el temps estipulat per a la formació, Joan ha d'alimentar-lo i vestir-lo, tan si gaudeix de salut com si emmalalteix. Jaume es compromet que es comportarà amb lleialtat i obediència vers el seu mestre i que vigilarà i tindrà cura de tots els seus bens i pertinències. L'avi de Jaume i Pere, el seu germà, es constitueixen com a fiadors del contracte per un import de dos-cents sous.*

—AMSJA. Notaria. Onzè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abadesses. Arnau Torrent, notari, f. 234v.

Vº kalendas septembris.

Quod ego · Jacobus Oliba filius Raymunde Oliba condam de Calgueriis condam parrochie beatorum Johannis et Pauli gratis etc. affirmo me vobiscum ~~jo~~ magistro Johanne pictore habitatore ville Perpiniani ad misterium vestrum picture ab ista presenti die usque ad V^e annos primo venturos et continue sequentes · sub tali pacto quod vos doceatis mihi per totum dictum tempus bene et fideliter dictam misterium picture et provideatis mihi per totum dictum tempus in victu et vestitu et in omnibus aliis necessariis [misis] in sanitate et in infirmitate mea · et quod ego [stem] vobiscum per totum dictum tempus et sim vobis bonus fidelis et legalis et obediens vestris mandatis in omnibus et per omnia sicut bonus discipulus esse debet suo magistro · et quod servem et custodiam omnes res et bona vestra fideliter · que omnia predicta juro etc. et in super dono vobis fide · pro omnibus predictis attendendis usque ad quantitatem CC solidos · quos bona vestra valent [comuni] extimacione facta Jacobum Oliba avunculum meum et Petrum Oliva fratri meum · qui se obli[gaverunt] in solidum usque ad dictam quantitatem CC solidos · et renuncia[verunt] etc.

Testes: Guillelmus Bernardi, tegularius, Petrus de Marquinbau et Petrus Garayla.

Et dictus Jacobus Oliba promisit servare indemnes dictos fideiussores de dicta fideiussorie sub obligacione omnium bonorum suorum · Renuncio etc. et etiam recognosco vobis dicto avunulo meo quod solivistis mihi XVIII solidos de illis CC solidos quos vos mihi debetis cum publico instrumento.

Testes et kalendas superiores et Michael Oliba.

Document núm. 4

1340, juny, 3

Procura. *Jaume Saulet, fill de Bernat i de Sibil·la, difunts, de la vila de Sant Pau de Segúries, nomena com a procuradors seus al seu germà Bernat i a Perpinyà Porta,*¹⁶⁵ *perquè en nom seu reclamin la legítima i l'herència que li correspon.*

—AMSJA. Notaria. Vint-i-sisè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abadeses. Notari per identificar, f. 15v

¹⁶⁵ Perpinyà Porta, de Segúries, segons el f. 114v.

[Terceres nones de juny]¹⁶⁶

Quod ego Jacobus, filius Bernardo de Uleto et Sibilie, uxoris eius, condam, de villa de Seguriliis, ex certa sciencia, facio, constituo et ordino certos et speciales procuratores m[e]os vos, Bernardo de Uleto, fratrem meum, et Perpinianum Porta, et qualibet vestrum in solidum ad petendum meam legitimam et hereditatem etc. dando etc. promitendo etc. obligando etc. Testes: Johannes de Noguero et Petrus Sala, de Franchons.

Document núm. 5

1341, maig, 6

Confessió. *Guillem Santigosa i Pere Roca, de les Planes, manifesten que autoritzen a Jaume Rovira, jove, perquè entregui a Bernat Saulet les seixanta lliures que havia aplegat dels parroquians i, d'aquesta manera, pugui adquirir les pedres necessàries destinades a la construcció d'un retaule per a l'altar major de l'església parroquial de Sant Pol.*

—AMSJA. Notaria. Vint-i-sisè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abadeses. Notari per identificar, f. 91v. Publicat a: Masdeu. *Dos retaules...* p. 125.

[Vigília de les nones de maig]¹⁶⁷

Quod nos Guillelmus de Sentigosa et Petrus Zarocha, \de Planis/, parrochie sanctorum Johannis et Pauli, confitemur vobis Jacobo de Roviria, junior, \de villa Sancti Johannis/, quod vos, de licencia et voluntate nostra, solvistis et tradidistis Bernardo Saulet, habitatori dicte ville, LX solidos barchinonensis de terno \ratione illius rerataula quod dicto Bernardo debet facere in altari sanctorum Johannis et Pauli/ quod \denarii/ vos tenebatis de hominibus domini abbatis dicte parrochie. Et de predictis LX solidos etc. faciendo etc.

Testes: Bernardus de Caselle et Petrus de Lestenosa, dicte parrochie.

Document núm. 6

1341, maig, 6

Promesa. *Bernat Saulet promet a Jaume Rovira que, abans de la propera festa de Sant Joan, haurà aplegat dins la vila de Sant Joan de les Abadeses totes les pedres necessàries per a la construcció del retaule de Sant Pol.*

¹⁶⁶ Datació determinada pels registres precedents.

¹⁶⁷ *Id.*

—AMSJA. Notaria. Vint-i-sisè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abades-
ses. Notari per identificar, f. 92r. Publicat a: Masdeu. *Dos retaules...* p. 125.

[Vigília de les nones de maig]¹⁶⁸

Et, incontinenti, dictus Bernardus de Oleto promisit, per firmam stipulacionem \dicto Jacobo de Roviria/, quod ipse habebit omnes lapides qui erunt necessari in rerataula sanctorum Johannis et Pauli hinc ad primum in \tus/ villam Sancti Johannis hanc ad primum venturum festum Sancti Johannis mensis junii, sub obligacione omnium bonorum suorum Et juravit Et in signum dicte operis ~~confiteor~~ \confessus fuit/ habuisse ~~a vobis~~ a dicto Jacobo der Roviria LX solidos barchinonensis de terno. Renunciando etc. faciendo etc.

Testes ut supra.

Document núm. 7

1341, juliol, 16

Promesa. *Bernat Saulet es compromet davant de Jaume Rovira i altres homes de la vila de Sant Joan de les Abadesses que, pel peu de mil sous, construirà un retaule per l'altar major de Sant Pol i el tindrà enllestit per la Pasqua de l'any següent. L'obra, de catorze pams d'ample per nou d'alt, pintat i daurat, contindrà vint escenes de la Passió de Crist, des del diumenge de Rams fins a l'Ascensió. A més del retaule, Bernat Saulet cisellarà les figures dels patrons de la parròquia, Joan i Pau, guarnits amb la corresponent indumentària militar.*

—AMSJA. Notaria. Vint-i-sisè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abades-
ses. Notari per identificar, f. 103r. Publicat a: Masdeu. *Dos retaules...* p. 125-126.

XVII kalendas augusti.

Quod ego, Bernardus de Uleto, habitator ville Sancti Johannis, gratis etc. promito et convenio mea bona fide et sollempni stipulacione vobis Jacobo de Rovira, juniore, et ceteris hominibus dicte ville, quod ego faciam mea propria manu totum illum retro tabulum altaris sanctorum Johannis et Pauli, de XIII palmis de ample et de longotudine IX palmos, cum pignaculis quo retro tabulo fiant XX istorias de passione Domini, scilicet, de principio Ramis Palmarum usque ad Assencionem Domini, et quod sint in dicto ~~tab~~retro tabulo III tabernacula \cum tribus angelis/ et quod ego perficiam dictum opus usque ad primum veniens festum Pache Domini et quod vos

¹⁶⁸ *Id.*

teneamini pro dicto opere faciendo dare mihi mille solidos barchinonensis, scilicet, medietatem in festo Omnium Sanctorum, et residuum cum opus fuerit perfectum Promitendo etiam vobis quod ego habebō bonum pintorem et bonum aurum et finum \et bonum aurum/ · et quod ego etiam teneat esse in dicto opere ponendo cum meis missionibus etc. et etiam faciam extra retrotabulum ~~faciam~~ duos milites unus Santi Johannis et alius Sancti Pauli · obligo etc. et hoc juro etc.

Testes: Jacobus de Nagons, Guillelmus de Sentigosa et Petrus Ninet.

Document núm. 8

1341, octubre, 21

Debitori. *Bernat Saulet confessa deure vint-i-sis sous a Jaume Fuster per raó d'un drap de color blau que li ha comprat.*

—AMSJA. Notaria. Vint-i-sisè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abadeses. Notari per identificar, f. 124r

[Dotzenes calendes de novembre]¹⁶⁹

Quod ego Bernardus de Uleto, de villa Sancti Johannis, confiteor me debere vobis Jacobo Fusterii, dicte ville, et vestris etc. XXVI solidos racione panni lividi · solvere in festo Pache sub pena tercii · obligando etc. et hoc juro. Fideiusor Olivarius de Torrente, parrochie Sancti Pauli de Seguriliis, qui se obligavit \sub pena tercii etc. et hoc juravit./

Testes: Petrus de Calmo et Bernardus Destamariu.

Document núm. 9

1341, novembre, 29

Debitori. *Bernat Saulet confessa deure vint-i-un sous a Guillem Pere Oliveres per raó del blat que li ha comprat.*

—AMSJA. Notaria. Vint-i-sisè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abadeses. Notari per identificar, f. 130r

[Terceres calendes de desembre]¹⁷⁰

Item dicta die Bernardus de Uleto dicte ville fecit simile instrumentum dicto Guillelmo Petri [Oliveres] de XX unum solidos racione bladi etc. solvere in

¹⁶⁹ *Id.*

¹⁷⁰ *Id.*

dicto termino [Ascensió del Senyor] cum dicto hostagio [a la vila de Sant Pau de Segúries] et hoc sub dicta pena [5 sous] et hoc juravit etc. Fideiusores Bernardo de Rovira et Guillelmo de Sentigosa, qui se ad predicti obligarunt etc.

Testes: Jacobus de Gradu, presbiteri, et Olivarius de Cuguls.

Document núm. 10

1342, maig, 16¹⁷¹

Promesa. *Bernat Saulet promet a Jaume Rovira, jove, Arnau Cloquer, Bernat Rovira i Guillem Santigosa que des d'aleshor es i fins a la propera festa de Tots Sants treballarà exclusivament i sense interrupcions en la construcció del retaule de Sant Pol.*

—AMSJA. Notaria. Vint-i-sisè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abadeses. Notari per identificar, f. s. entre f. 166 i 167. Publicat a: Masdeu. *Dos retaules...* p. 126.

XVIII° kalendas junii.

Quod ego Bernardus de Uleto, habitator ville Sancti Johannis, promito et convenio vobis Jacobo de Rovira, juniore, Arnaldo de Cloquerio, Bernardo de Rovira, de villa Sancti Joahnnis, et Guillelmo de Sentigosa, operatoribus retrotabuli altaris sanctorum Johannis et Pauli, quod ego operabo dictum retrotabulum hinc ad primum venturum festum Omnium Sanctorum continue et sine aliquo intervallo · sicut ~~confiteor~~ continetur in instrumento inde confecto · Et etiam, promito vobis quod non faciam aliquod opus nec emparabo facere in aliquo loco usque dictum opus perficiatur; quod si facerem, quod vos possitis me et dictum opus impedire quod ego emparare et reducere ad istud · et etiam promito quod si de dicto opere recederem sine vestra voluntate, quod post V dies, cum inde fuero requisitus, solvam V solidos curie etc. obligo etc. et hoc juro etc.

Testes: Olivarius de Roures · Petrus de Ermentera · et Guillelmus de Ginebrosa.

¹⁷¹ Tot i l'evident errada del notari o de l'escrivà en la datació d'aquest document —les divuitenes calendes de juny no existeixen—, considerem plausible que, quan l'endemà dels *idus* de maig es redacta el document, sap prou bé que ha d'iniciar la seqüència decreixent de les calendes a partir de la xifra màxima que li correspon en funció del mes. Creiem que es confon perquè hauria d'haver-li assignat les dissetenes. Per aquest raonament, la datació del document ha de ser el 16 de maig, tal com ja va indicar Josep Masdeu quan el va donar a conèixer.

Document núm. 11

1345, març, 22

Debitori. *Pere Armentera, procurador de la Universitat de la vila de Sant Joan de les Abadesses, Jaume Rovira, jove, Guillem Ginebr o sa, Arnau Cloquer i Bernat R ovira confessen deure disset lliures a Bernat Saulet, de Segúries, que li corresponen com a últim pagament una vegada ha finalitzat la feina de construir el retaule de l'església de Sant Pol.*

—AMSJA. Notaria. Vint-i-setè llibre de notes de la notaria de Sant Joan de les Abades-
ses. Notari per identificar, f. 198r

[Onzenes calendes d'abril]¹⁷²

Quod nos Petrus de Ermentera, procurator Universitatis hominum ville Sancti Johannis \substitu[--- procur--- Universita]tis/ Jacobus de Rovira, junior, Guillelmus de Ginebrosa, Arnaldus Cloquerio et Bernardus de Rovira confitemur nos debere vobis Bernardo de Uleto, de Seguriliis, XVII libras barchinonensis restantes vobis ad solvendum de opere retrotabuli altaris sanctorum Johannis et Pauli · Renunciando etc. solvere vobis incontinenti cum dictum opus fuerit per vos bene et complete perfectum · Obligando ego dictus procurator omnia bona dicte Universitatis \et nos omnia bona nostra etc. Renunciando etc.

Testes: Poncius Colelli et burdus de Ginebrosa.

Document núm. 12

1561, agost, 10

Capitulació. *Pere Ripoll, Pere Vilalta i Gabriel Malonda, prohoms de la vila de Sant Joan de les Abadesses, i Joan Isalguer i Ère Privat, obrers de l'església parroquial de Sant Pol, convenen amb Antoni P eitaví, Joan Perles i Nicolau Masó, pintors de Puigcerdà, les condicions i el programa iconogràfic per pintar i daurar el nou retaule de fusta de l'altar major de l'església parroquial, que just s'ha acabat de construir, i també el sagrari, que està a la sagristia, rere l'altar, i la columna del centre del temple, que sustenta la creu de l'ofertor.*

—AMSJA. *Manuale.* Joan Isalguer, notari. G·5·4, s. f. Publicat a: Masdeu. *Retaule...* p. 4-5.

Die decima mensis augusti anno Domini MDLXI.

Sobre lo pintar e de \nou/ obrar lo rataula, qui sta fet de fusta nova en lo altar

¹⁷² Datació determinada pels registres precedents.

maior de la iglesia parroquial de Sant Joan y Sant Pau de les Abbadesses, es convengut y promes entre los honorables promens de la vila de Sant Joan de les Abadesses qui són Pere Ripol, Pere Vilalta e Gabriel Malonda, y los obres de la dita iglesia parroquial qui són Joan Ysalguer notari e Pere Privat, pages de dita parroquia, de part una. E mestre Anthoni Peytavi, mestre Joan Perles e mestre Nicholau Mason, pintors, habitants de Puigcerda de part altre, [dit per] la forma saguent:

Primo: los dits mestres pintos conven¹⁷³ y prometen de pintar, a tot lur cost, missions y despesses lo dit rataula de fusta qui sta assentat sobre lo retaula de pedre en dit altar maior, ço es, tot lo qui es de fusta nova, ço es, de or fi y adzur y colos fines al temple, be y degudament, com se pertany y reguer la dita obra esser pintada.

Item: dites obres y pintures de dit rataula an de esser: la pastera a [ont] sta la imatge de la Verge Maria que sia ben pintada de adzur, e los pilars dels costats y [arxers] de or fi, ab uns ramatges o stelas de or, com millor appaira en los costats de dita pastera.

Item: en los dos panys al costat de la pastera manors han de esser pintades les images de Sant Joan y al altre Sant Pau, tant grans personages com lo pany comportara, ab molte perfeccio y ab lurs diademes de or, com a cavelles se pertany star pintats. En los altres quatre panys, dos a cade costat, sian pintades les ystorias y martiris dels dits Sant Joan y Sant Pau martis, trets de la lur legende e festivat. E, en lo pany demunt la ymage y pastera de la Verge Maria, sia pintada la coronatio de la Verge Maria pux bax, en lo retaula de pedra, ya sta figurat lo crusifix en la creu.

Item: en les portes quis [tanquen] y obren dels entorpes, sian pintades les images de Sant Pere y de Sant Pau, apostols, com se acostuma en altres semblants retaules a ont ha portalades; y en los costats y demunt, en lo sobra sel, en lo enfustament de nou fet, ha de esser tambe tot pintat, com de sobre cel y lo retaule reguer, y lo quis pora reparar en la pintura [vinga] del sobre cel ya posat.

Item: pintaran lo sacrari y les portes de aquell, dins y de fora, en la sacristia qui es detras lo altar maior, e lo pilar de la creu qui sta en lo mig de la iglesia, al offeridor, com se reguer esser pintat dit pilar per honor del crusifix sta en dita creu\lo qual retaula/ ha de esser pintat y tornat en son loch per dits mestres dessi per tot lo mes de setembre prop vinent.

¹⁷³ Per “convenen”.

E, per la pintura y preu de tota la dita obra, han de haver y rebre dits mestras trenta sinch ducats, valents XXXXII lliures, pagades de aquesta manera: dessi a la festa de Sant Joan degollati,¹⁷⁴ dins lo present mes, per comensar la dita obra, deu liures; e, acabade y rebuda dita obra XX ll[iures]; e lo restant a compliment de dits trenta sinch ducats a la festa de Pascha prop vinent, la qual quantitat se ha de pagar dels bens y almoynes de la obra de dita iglesia, y del ques trobara procehit del acaptiri del pa senyat y mas be del bassi de la Verge Maria de dita iglessia, a coneguda dels dits honorables promens y obres de dita isglesia.

E, per en aço complir y pagar, se obligan a dits mestres los dits Joan Ysalguer y Pere Privat com a obres predits, e Joan Verdeguer, pages de dita parroquia, qui ha tingut lo carrech del bassi de la Verge Maria, obligant ne los bens de dites administracions y enquare lurs propris.

Que quidem capitula fuerunt per dictos Joannem Ysalguer, Petrum Privat, operarios, et Joannem Verdaguer ex una, et per dictos magistros Anthonium Peytavi, Joannem Perles et Nicholaum Maçon, pinctores, ex alia partibus, laudata et jurata ad dominum Deum, in manu et posse mei dicti Johannis Ysalguer, notarium, iuxta stilum largo modo.

Presentibus pro testibus: venerabili Honofrio Planes, canonico monasterio Sancti Johannis de Abbatissis et Johannem Bruells, baiule ville Sancti Johannis de Abbatissis.

Et de firma dicti Nicholay Maçon, qui [firmavit] die XXVIII dicti mensis augusti, [firmavit] Joachim Ysalguer, mercator, habitante civitatis Dertusse, et Bertrandus de Banyoles, alias Aulines, parrochie Santi Martini de Tornadissa.

Document núm. 13

1561, agost, 29

Època. Antoni Peitaví, Joan Perles i Nicolau Masó, pintors, confessen haver ~~è~~but 10 lliures i 4 sous de Joan Isalguer i P ere Privat, obrers de l'església parroquial de Sant Pol, i de Joan Verdaguer.

—AMSJA. *Manuale.* Joan Isalguer, notari. G·5·4, s. f. Publicat a: Masdeu. *Retaule...* p. 5-6.

Die XXVIII° augusti dicti anni.

Item, cum alio instrumento, dicti tres magistri pinctores firmarunt apocham

¹⁷⁴ 29 d'agost.

de decem libris et quatuor solidos die presenti receptis a dictis operariis et Johannes Verdeguer.

Testes: dictis Joachim Ysalguer et Bertrandus Aulines.

Document núm. 14

1562, abril, 29

Àpoca. *Joan Perles, pintor, confessa haver rebut 12 lliures de Pere Privat, obrer de l'església parroquial de Sant Pol, com a part d'un deute de 42 lliures.*

—AMSJA. *Manuale.* Joan Isalguer, notari. G·5·4, s. f. Publicat a: Masdeu. *Retaule...* p. 6.

Die XXVIII° dicti mensis.

Ego Johannes Perles, pinctor ville Podii Ceritani, ex certa sciencia confiteor et recognosco vobis Petro Privat, operario ecclesie parrochialis sanctorum Johannis et Pauli de Abbatissis, habuisse et recepisse a vobis, in pecunia numerata, in presencia notario et testium infrascriptum, duodecim libras barchinonensis ad complementum illarum quadraginta duas libras.

Testes: venerabili Xristophorus Coli, canonicus et infirmarius monasterium Sancti Johannis de Abbatissis [et] Johannes Bruells, baiulus.

Document núm. 15

1561, octubre, 27

Notícia *de l'encàrrec fet a Joan Perles, Nicolau Masó i Antoni Peitaví, pintors habitants a Puigcerdà, de pintar i daurar la imatge de Sant Joan baptista i altr es parts del retaule major de l'església del monestir de Sant Joan de les Abadesses.*

—AMSJA. *Llibre de les coses notables*, f. 47v-48r. Publicat a: Masdeu. *Retrotabulum...* p. 5 i *Dos retaules...* p. 122.

Dilluns a 27 · octubre 1561 · vigilia de Sant Simon y Judas es estada posada la dita imatge de Sant Joan Baptista ab la sua pastera y los pilars dels costats, ab la tuba, obrat y pintat per mestre Joan Perlas, Nicholau #¹⁷⁵ e, Antoni #¹⁷⁶ pintos habitants de Puigcerda; ha costat de pintar, ço es, la imatge de Sant Joan, 20 · ducats · la pastera, tuba y pilars en altra preu, so es, quaranta dos ducats, entretot sexanta dos ducats, son se pagats 30 · ducats dels bens del venerable convent, com consta en lo acte fet a #

¹⁷⁵ Masó.

¹⁷⁶ Peitaví.

de satembra proxim passat · y tota la restant quantitat de almoynas e, devocions y promesas de particulars; y han ho tractat los venerables misser Pere Martir Anglada, canonge y almoynier, misser Joan Covilar, misser Pere Martir Gironella, preveres, Joan Bruells, balle, e, Joan Ysalguer, notari.—

Document núm. 16

Abans de 1779, [1778]

Taba. *Anunci per a la contractació de les obres per bastir la façana de l'església de Sant Pol, amb les condicions, pactes i característiques de la construcció.*

—AMSJA. Correspondència de Francesc Bertran Narberas, notari.

Tothom qui vulla entendre en fer lo frontispici de la iglesia parroquial en la conformitat que esta figurat en la planta que se ensenyara los obrers de la iglesia, ho donaran a preu fet ab los pactes següents.

Sapia que haura de formar las dos columnas que són divisio de las 3 naus, que tingan mitg palm de relleu enfora, ço es, los primers 14 palms de alçada de pedra picada y lo restant fins al cap de munt de pedra afayçonada embroialada y perfilada, escarpant la paret principal de la iglesia tant quant convinga per la següetat de ditas columnas.

Haura de fer las (parets) ~~cornizas a saber las parets~~ que convingan fins a las cornizas y estas deuran ser de mahons, y sobre de ells \pedras picadas de bona qualitat/ que faran part de ditas cornizas, y hauran de tenir a lo menos mitg palm de gruix y de amplaria ço es una per altra de tota la paret y que iscan un palm per ~~cada part~~ la part del taulat, y per la part de fora alomenos un palm y mitg, y las demes pedras [picadas] poran ferse que dos fassan la amplaria: y la corniza que passa de columna (a columna hauran de ferse de pedra picada ben engalzada a la paret, y que brotian uns tres quarts enfora).

Haura de fer las vasas y bolas tot de pedra picada; y en lo comunidor fer la O en lloch de las dos finestras tot conforme es la planta; y tambe rebatrer y emblanquir tot lo frontis de la iglesia.

Sapia que la obra permetrá que lo impressari se valga per dita obra de las pedras ques troban alrededor de la iglesia: los entregará la cals y arena que convinga, y fara portar alrededor de la iglesia las pedras picadas ques treballaran fora la vila.

Mas subministra lo guix que convinga, ço es pedra y llenya, restant a la obligació del impressari lo trencarlo a la guixera, courerlo y picarlo.

Tota la obra haura de ser acabada, perficionada y visurada per tot lo mes

de maig 1779 baix la pena de 25 lliures sous, que de no ser axis la pagaran de menos del preu a que se oferira.

Lo preu se pagarà ab 3 pagas iguals: la primera lo dia que si firmara lo acte de [possessio], la segona quant tota la pedra sera picada y prompte, y la ultima acabada tota la obra.

[Recepció de l'article: 16-2-2021]

[Acceptació de l'article: 18-5-2021]

APÈNDIX FOTOGRÀFIC

Imatge 1. El retaule de l'altar major de l'església de Sant Pol de Sant Joan de les Abadesses, esculpit per Vicenç Real, de Vic, i pintat i daurat per Jaume i Francesc Basil, d'Olot (AMSJA).

Imatge 2. Església de Sant Pol (Arxiu del MAC-Girona. Fons "Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional-Delegación Provincial de Bellas Artes." Capsa: Ripoll-Sant Joan de les Abadesses).

Imatge 3. Façana de l'església de Sant Pol l'any 1907 (detall) (AMSJA. Àngel Toldrà).

Imatge 4. Capçalera i campanar de l'església de Sant Pol, amb edificis adossats a migdia del temple. Observeu també l'escapçament de l'absis lateral com a conseqüència de la construcció de la nau (AMSJA. Lluçia Roisin).

Imatge 5. Elements decoratius procedents del cambril barroc del monestir de Sant Joan de les Abadesses, instal·lats a la paret nord de l'església de Sant Pol (Arxiu del MAC-Girona. Fons "Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional-Delegación Provincial de Bellas Artes". Capsa: Ripoll-Sant Joan de les Abadesses).

Imatge 6. Interior de l'església de Sant Pol, just abans que s'iniciés el seu enderroc, 1962-1963. S'hi aprecia la motllura a la part superior dels pilars que separen les naus, just abans de l'arrencada dels arcs. (Col. Marcel Miquel i Fageda).

Imatge 7. Façana de l'església parroquial de Sant Pol, just abans de l'inici de les obres d'enderroc, 1964 (Col. Ramon Serrat Anglada).

Imatge 8. Inici de les obres d'enderroc de l'església parroquial de Sant Pol. Detall posterior de la façana, 1964 (Col. Ramon Serrat Anglada).

Imatge 9. Enderroc de l'església parroquial de Sant Pol, 1964 (Col. Ramon Serrat Anglada).

Imatge 10. Reconstrucció de la façana de l'església parroquial de Sant Pol, 1964 (Col. Ramon Serrat Anglada).

Imatge 11. Enderroc de la casa popularment coneguda com can Baldomero, situada al costat de l'església parroquial de Sant Pol, 1973 (Col. Ramon Serrat Anglada).

Imatge 12. L'església de Sant Pol, a l'actualitat (AMSJA).

Imatge 13. Retaule major de l'església parroquial de Gombren (Ripollès) (AMSJA).